

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ**

Кафедра економіки та підприємництва ім. проф. І. М. Брюховецького

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

**на тему: «ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА,
РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ В ФЕРМЕРСЬКОМУ
ГОСПОДАРСТВІ»**

Виконав:

Герасимець Андрій Григорович

студент спеціальності

051 «Економіка»

Керівник:

Ключко Тетяна Анатоліївна

доцент кафедри економіки та підприємництва ім.
проф. І.М. Брюховецького

Рецензент:

Хованський Василь Васильович

директор ТОВ «Будресурспостачання»

Суми – 2023

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *Економіки і менеджменту*
Кафедра *Економіки та підприємництва імені професора
І.М. Брюховецького*
Освітній ступінь *«Магістр»*
Спеціальність *051 «Економіка»*

Затверджую:

Завідувач кафедри економіки та підприємництва
імені професора І.М. Брюховецького

С.І. Терещенко

« 20 » вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Герасимця Андрія Григоровича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічна оцінка ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику у фермерському господарстві

2. База практичного дослідження СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області

керівник роботи к.е.н., доцент Ключко Тетяна Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по університету від 12 січня 2023 р. № 71-н

3. Строк подання студентом закінченого проекту (роботи) 04 грудня 2023 р.

4. Вихідні дані до проекту (роботи): законодавчі та нормативні акти, навчально-методична та наукова література, первинна статистична і бухгалтерська звітність СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області, виробничо-фінансові плани та технологічні карти, дані інтернет-сайтів тощо.

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Визначити теоретико-методичні основи економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.
2. Надати коротку організаційно-економічну характеристику СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області.
3. Розглянути місце галузі соняшниківництва в СФГ «Урожай» і динаміка її розвитку.
4. Провести аналіз ефективності виробництва, переробки і реалізації соняшнику.
5. Обґрунтувати внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику.
6. Визначити ефективність переробки соняшнику на власних потужностях СФГ «Урожай».

6. Дата видачі завдання:

20 вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення та затвердження теми дослідження, складання плану – графіку виконання роботи	вересень 2022 р.	
2.	Підбір та аналіз літературних джерел, підготовка першого теоретичного розділу	жовтень 2022 р. – грудень 2022 р.	
3.	Збір аналітичної інформації, обробка результатів дослідження та підготовка другого розділу роботи	січень 2023 р. – лютий 2023 р.	
4.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи	березень 2023 р. – травень 2023 р.	
5.	Підготовка і публікація 2 тез доповідей на міжнародних наукових конференціях	вересень 2022 р.; травень 2023 р.	
6.	Підготовка висновків, пропозицій та узгодження з керівником	липень 2023 р.	
7.	Підготовка кінцевого варіанту кваліфікаційної роботи	серпень 2023 р. – жовтень 2023 р.	
8.	Опрацювання зауважень керівника, перевірка на автентичність	до 28 листопада 2023 р.	
9.	Рецензування кваліфікаційної роботи	листопад 2023 р.	
10.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедру, деканат факультету економіки і менеджменту	04 грудня 2023 р.	
11.	Підготовка доповіді, презентації до кваліфікаційної роботи та її попередній захист	грудень 2023 р.	
12.	Захист кваліфікаційної роботи	20 грудня 2023 р.	

Студент

Керівник роботи

Перевірку на автентичність проведено

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

А.Г. Герасимець

(підпис)

Т.А. Клочко

(підпис)

Н.М. Баранік

(підпис)

М.О. Лищенко

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА, РЕАЛІЗАЦІЇ І ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ	10
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ СОНЯШНИКУ В СФГ «УРОЖАЙ» РОМЕНСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	20
2.1 Коротка організаційно-економічна характеристика СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області	20
2.2 Місце галузі соняшниківництва в СФГ «Урожай» і динаміка її розвитку	32
2.3 Аналіз ефективності виробництва, переробки і реалізації соняшнику	40
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА, РЕАЛІЗАЦІЇ І ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ В СФГ «УРОЖАЙ»	52
3.1 Внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику	52
3.2 Ефективність переробки соняшнику на власних потужностях СФГ «Урожай»	60
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	81

АНОТАЦІЯ

Герасимець А.Г. Економічна оцінка ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику у фермерському господарстві.

Кваліфікаційна робота зі спеціальності 051 «Економіка» СО «Магістр», СНАУ, Суми, 2023 р. Рукопис.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблемам проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику у сільськогосподарських підприємствах

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку, що включає 39 таблиць та 5 рисунків. Список літературних джерел включає 40 найменувань, розміщених на 5 сторінках.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві.

Об'єктом дослідження є управлінські процеси, спрямовані на забезпечення проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві. В першому – теоретичному розділі роботи визначені теоретико-методичні основи економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.

Другий розділ містить загальну організаційно-економічну характеристику СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області; визначення ролі і місця галузі соняшниківництва в СФГ «Урожай» і динаміка її розвитку, а також аналіз ефективності виробництва, переробки і реалізації соняшнику в досліджуваному фермерському господарстві.

В третьому розділі обґрунтовані внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику, а також визначено ефективність переробки соняшнику на власних потужностях СФГ «Урожай».

В цілому в кваліфікаційній роботі одержали подальшого розвитку: методичний інструментарій, що забезпечує всебічну економічну оцінку ефективності виробництва і реалізації соняшнику (р.1, п.п.2.2, п.п. 2.3); система визначення внутрішніх резервів підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику (п.п. 3.1); підходи нарощування доданої вартості завдяки первинній переробці продукції галузі соняшниківництва (п.п. 3.3.)

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування на рівні сільськогосподарських підприємств та органів управління сільськогосподарським виробництвом з метою підвищення ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.

Ключові слова: економічна оцінка, ефективність виробництва, галузь соняшниківництва, ефективність реалізації, внутрішні резерви підвищення ефективності, переробка соняшнику.

ABSTRACT

Gerasymets A. Economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower in the farm economy.

Qualification work on specialty 051 " Economy ", SNAU, Sumy-2023. Manuscript.

The qualification work is devoted to the study of the problems of conducting an economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower in agricultural enterprises.

The qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of used sources and appendices. The total volume of work is 81 pages, which includes 39 tables and 5 figures. The list of literary sources includes 40 items on 5 pages.

The purpose of the qualification work is the substantiation of the theoretical and methodological principles and the development of practical recommendations for conducting an economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower in an agricultural enterprise.

The object of the study is management processes aimed at ensuring the economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower in an agricultural enterprise.

The subject of the research is a set of theoretical, methodical and practical aspects of conducting an economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower in an agricultural enterprise.

In the first - theoretical section of the work, the theoretical and methodological foundations of the economic evaluation of the efficiency of production, sale and processing of sunflower are defined.

The second section contains the general organizational and economic characteristics of the SFG "Urozhai" of Romen district of Sumy region; determination of the role and place of the field of sunflower cultivation in SFG "Urozhai" and the dynamics of its development, as well as an analysis of the efficiency of production, processing and sale of sunflower in the investigated farm.

In the third section, intra-farm reserves for increasing the efficiency of sunflower production and sale are substantiated, as well as the efficiency of sunflower processing at the Urozhai SFG's own capacities is determined.

In general, the qualification work received further development: a methodological toolkit that provides a comprehensive economic assessment of the efficiency of sunflower production and sale (p. 1, p. 2.2, p. 2.3); system for determining internal reserves for increasing the efficiency of sunflower production and sale (item 3.1); approaches to increasing added value due to the primary processing of products of the sunflower industry (paragraph 3.3.)

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application at the level of agricultural enterprises and agricultural production management bodies in order to increase the efficiency of sunflower production, sale and processing.

Key words: economic assessment, production efficiency, sunflower industry, implementation efficiency, internal reserves of efficiency improvement, sunflower processing.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства України, підприємства, що займаються виробництвом і переробкою олійних культур, насичують ринок своєю продукцією та мають змогу нарощувати виробництво. Виробництво соняшника як найбільш поширеної олійної культури є нині стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України. Все це викликає необхідність пошуку сучасною економічною наукою нових методів та інструментів економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику з метою аналізу сучасного стану та обґрунтування подальших напрямів її підвищення та забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ефективність сільськогосподарського виробництва завжди була предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і іноземних [36-38] теоретиків та практиків. Зокрема, дослідженням теоретичних і практичних аспектів економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику присвячено багато наукових праць, з яких в кваліфікаційній роботі нами використані наукові доробки таких вчених, як: О.В. Бескупська [1], В.О. Велієва [6], Л.А. Ільків [10], Ю.В. Кернасюк [12], Л. Литовченко [15, 16], Т.Г. Олійник [19], О. Орлов. [18], М.П. Талавира [39-40] та багатьох інших науковці даного напрямку.

Поряд із цим економічні зміни у рослинництві, зокрема в галузі соняшниківництва, тривають і потребують подальшого розгляду та аналізу, чим власне і визначено актуальність проведеного магістерського дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких **завдань:**

1. Визначити теоретико-методичні основи економічної оцінки

ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.

2. Надати коротку організаційно-економічну характеристику СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області.
3. Розглянути місце галузі соняшниківництва в СФГ «Урожай» і динаміку її розвитку.
4. Провести аналіз ефективності виробництва, переробки і реалізації соняшнику.
5. Обґрунтувати внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику.
6. Визначити ефективність переробки соняшнику на власних потужностях СФГ «Урожай».

Об'єктом дослідження є управлінські процеси, спрямовані на забезпечення проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів проведення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику в сільськогосподарському підприємстві.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою наукового дослідження слугували фундаментальні положення економічної науки, праці вчених із досліджуваної теми. Основу дипломного дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи. Системний метод використовувався для визначення предмета та об'єкта дослідження, абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, логічного аналізу – для дослідження чинників, що впливають на ефективність виробництва, реалізації та переробки соняшнику, економіко-математичний – при розрахунку ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.

Інформаційною основою є наукові праці сучасних вчених з питань розвитку галузі рослинництва в цілому і виробництва продукції соняшника зокрема, що містяться в монографічній, спеціальній, періодичній літературі,

матеріалах наукових і науково-практичних конференцій, а також Конституція України, законодавчі і нормативно правові акти з питань реалізації політики в галузі сільського господарства, наукові публікації, результати особистих спостережень, періодична література, а також річна звітність досліджуваного підприємства – СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області.

Наукова новизна результатів: *одержали подальшого розвитку:*

- методичний інструментарій, що забезпечує всебічну економічну оцінку ефективності виробництва і реалізації соняшнику (р.1, п.п.2.2, п.п. 2.3);
- система визначення внутрішніх резервів підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику (п.п. 3.1);
- підходи нарощування доданої вартості завдяки первинній переробці продукції галузі соняшниківництва (п.п. 3.3.)

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування на рівні сільськогосподарських підприємств та органів управління сільськогосподарським виробництвом з метою підвищення ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійною завершеною роботою автора, спрямованою на удосконалення економічної оцінки ефективності виробництва, реалізації та переробки соняшнику. Теоретичні та практичні здобутки автора, сформовані висновки та пропозиції розроблені особисто.

Апробація результатів дослідження. Результати наукових досліджень оприлюднено на двох міжнародних науково-практичних конференціях

Публікації. Основні положення та найважливіші результати опубліковані в збірниках тез доповідей міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку, що включає 39 таблиць та 5 рисунків. Список літературних джерел включає 40 найменувань, розміщених на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА, РЕАЛІЗАЦІЇ І ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ

Економічна оцінка ефективності виробництва в сільському господарстві є надзвичайно важливою у забезпеченні стійкості та прибутковості господарства. Вона дозволяє визначити оптимальні стратегії управління ресурсами, визначити витрати та прибутковість різних культур, а також враховувати вплив екологічних та соціальних чинників на виробництво. Проведення такої оцінки сприяє раціональному використанню ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності та створенню умов для сталого розвитку сільськогосподарського сектору.

Ефективність виробництва в загальному вигляді визначається співвідношенням між використанням ресурсів із отриманими результатами. У контексті сільського господарства ефективність включає в себе оптимальне використання землі, праці та капіталу з метою максимізації прибутку.

Економічна категорія «ефективності» відображає основну мету виробництва, яка полягає в досягненні оптимального співвідношення між використанням ресурсів і отриманням результатів. Ця мета ґрунтується на нерозривній єдності кількісної та якісної оцінки, що означає врахування обсягів виробництва, якісних характеристик продукції та ефективного використання ресурсів для досягнення певного результату.

Кількісна оцінка включає в себе вимірювання обсягів виробництва, вартості виробленої продукції, витрат на виробництво та інші кількісні параметри, що дозволяє визначити обсяги та ефективність використання ресурсів.

Якісна оцінка зосереджена на якісних характеристиках продукції, таких як її якість, відповідність стандартам, конкурентоспроможність на ринку. Якісна оцінка важлива для забезпечення задоволення вимог споживачів та підтримання позицій на ринку.

Нерозривність цих аспектів відображає важливість балансу між кількісними і якісними показниками у виробництві. Ефективне виробництво має завдання не лише максимізувати кількість виробленої продукції, але й забезпечити її високу якість та відповідність вимогам ринку та споживачів. Це допомагає досягти не тільки кількісного зростання, але й стабільності та конкурентоспроможності виробництва.

Тож в цілому вимірювання ефективності враховує продуктивність робочих процесів, вартість виробництва, якість продукції та стійкість до зовнішніх чинників, включаючи екологічні аспекти та соціальні впливи.

Оцінка ефективності допомагає виробникам підтримувати стійке та прибуткове виробництво в умовах постійних змін.

Тому основною умовою теоретичного підходу до дослідження ефективності рослинництва, особливо виробництва соняшнику, є розгляд її на засадах ринкової концепції ефективності виробництва в категоріальній системі ринкових виробничих відносин різного рівня, які взаємодіють і впливають на формування ефективності виробництва продукції рослинництва.

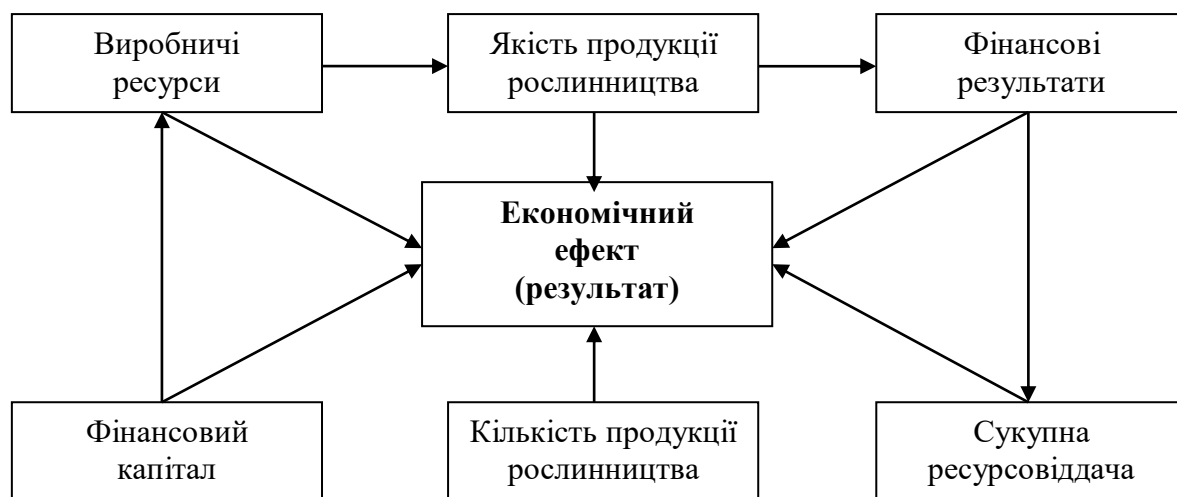

Рисунок 1.1 – Ефективність виробництва продукції рослинництва як узагальнена результативна категорія

Джерело: сформовано автором з використанням [22]

Отже, підвищення ефективності рослинництва є наслідком зростання продуктивності виробничих ресурсів, що характеризується такою залежністю:

чим вищий рівень ефективності використання наявних виробничих ресурсів, тим нижчими є сукупні витрати праці та вищою ефективність виробництва.

Одним з основних джерел доходу, що забезпечують ефективну роботу сільськогосподарських підприємств є виробництво та реалізація олійних культур. Олійне виробництво відіграє важливу роль у забезпеченні населення цінними продуктами харчування, поживними кормами – тваринництво та сировиною – переробну промисловість [10].

В умовах ринкової економіки олійні культури є надійним джерелом грошових надходжень для підприємств, а їхнє насіння та продукти переробки є конкурентоспроможними та користуються попитом на національному та міжнародному ринках.

Однією з найбільш поширених олійних культур у світі вважається соняшник, оскільки його виробництво та реалізація має ряд переваг для господарюючих суб'єктів:

- 1) соняшник має потенціал для високого рівня врожаю на один гектар землі, що робить його привабливим для сільськогосподарського виробництва;
- 2) соняшник може рости в різних кліматичних умовах і вирощувати на різних типах ґрунту;
- 3) соняшник є органічним продуктом, оскільки, на відміну від сої, ріпаку та кукурудзи, він не має промислових генетичних сортів і вирощується тільки в результаті селекції
- 4) олія, отримана з насіння соняшнику, має різноманітне використання, включаючи харчову промисловість, виробництво масла та жирів, а також виробництво біодизелю. Крім того, виходячи з попереднього пункту рослинна олія потрапляє в нішу екологічно чистих культур;
- 5) соняшник важливий як для внутрішнього споживання, так і для експорту, що робить його важливим елементом для економіки багатьох країн.

Ефективність виробництва соняшнику, як і будь-якої іншої сільськогосподарської культури, визначається рядом факторів впливу (рис.1.2). Особливу увагу слід зосереджувати на чинниках, які залежать від самого суб'єкта

господарювання, тобто внутрішніх (ендогенних) факторах впливу. Так, організація виробничого процесу є одним із ключових стратегічних аспектів. Під час його аналізу виходять із виду продукції – в нашому дослідженні виробництво соняшнику. Залежно від цієї специфіки визначаються заходи, спрямовані на оптимізацію трудового процесу, просторово-часового поєднання матеріальних факторів виробництва. Унікальність цих заходів зумовлює формування конкурентних переваг, спрямованих на підвищення ефективності виробництва [15].

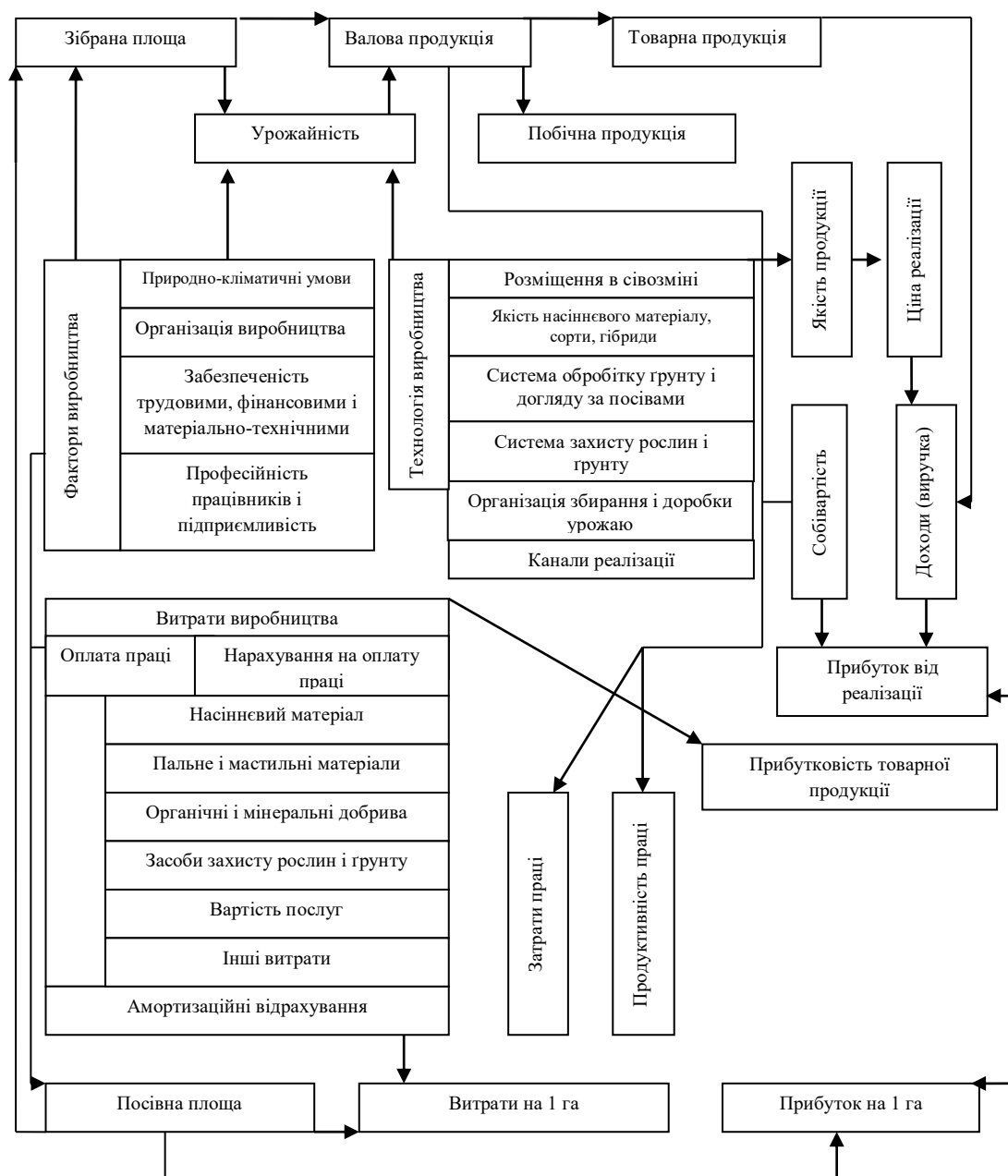

Рисунок 1.2 – Схема управління виробництвом соняшнику

Джерело: сформовано автором з використанням [22]

Тип системи управління і застосовувані методи багато в чому залежатимуть від людського чинника і розглядатимуться з погляду того, як максимально використати систему виробничих ресурсів і як досягти поставлених цілей у найкоротші терміни.

Фактором, тісно пов'язаним із попереднім є потенціал людських ресурсів. У зв'язку з цим слід підбирати персонал, який володіє певними навичками, компетенція ми та досвідом і формує команду, вмотивовану на стимулювання розвитку бізнесу з виробництва олійних культур, зокрема соняшнику, і відповідальність за його результати та модель економічної поведінки підприємства в цілому.

Окремим фактором, який чинить чи не найвищий вплив на економічну ефективність виробництва і реалізації соняшнику є технологія виробництва, а саме: сівозміна, якість посадкового матеріалу, система обробітку ґрунту та догляду за посівами, СЗ рослин та ґрунту, організація збирання та доробки врожаю (рис. 1.2).

В першу чергу розглянемо розміщення соняшнику в сівозміні. В ході дослідження нами встановлено, що використання в сівозміні соняшнику є стабільною страховкою економічного прибутку підприємств вже на протязі багатьох років. Застосування сівозміни не потребує додаткових витрат, але дає змогу підвищити врожайність і рентабельність культур, зберегти та підвищити родючість ґрунту, регулювати водний і поживний режими, поліпшити фітосанітарний стан посівів.

Поряд з тим наразі рівень використання біологічного потенціалу соняшнику не досягає 50% і є найнижчим серед олійних культур. Це пов'язано з тим, що сільгоспвиробники використовують переважно екстенсивну технологію, що в останні роки призвело до різкого збільшення посівних площ соняшнику та зруйнувало агрономічно обґрунтовану структуру посівних площ в деяких регіонах України. Як наслідок, менш прибуткові культури виводяться із сівозміни і, що ще гірше, соняшник вирощується як монокультура в багатьох ФГ. Фермери діляться своїми успіхами та досвідом вирощування у врожайний рік, розповідають про

хороші погодні умови та вдалий вибір гібридів, які не підвели. Але такий тип виробництва поступово знижує продуктивність соняшнику, головним чином через втрату природної родючості ґрунту та його значне виснаження. ґрунту, спричинене накопиченням токсичних речовин, що виділяються рослинами під час вегетації. Одноманітне виробництво також порушує всі принципи науково обґрунтованої сівозміни в часі та просторі, суперечить принципам ефективного землеробства і, відповідно, в результаті знижуватиме прибутковість цієї галузі.

Також спостерігаються значні відхилення від рекомендованих термінів повернення на попередні ділянки вирощування [17].

При розробці сівозмін соняшнику слід враховувати мінімально допустимий період його повернення. Однак оцінки цього інтервалу в літературі різняться між авторами і коливаються від 5 до 10 років. Доведено, що коли соняшник висаджується на тому самому полі через 8-10 років, то ймовірність ураження хворобами чи шкідниками практично відсутня, тоді як через 4-5 років шкода, завдана рослині хворобами та шкідниками, є більшою, врожайність знижується, а якість насіння погіршується. У зоні Лісостепу кращими попередниками для соняшнику є озима пшениця та ячмінь (ті культури, після яких у ґрунті залишається максимальна кількість поживних речовин і вологи).

Важливу роль у підвищенні резистентності соняшнику відіграє селекція. Впровадження сортів і гібридів з високим вмістом олеїнової кислоти та використання передових систем насінництва мають вирішальне значення для підвищення вмісту олії в насінні та надання додаткових переваг сільгоспвиробникам.

На сьогоднішній день однією з найефективніших технологій вирощування соняшнику є метод Сумо, також відомий як Експрес-технологія. Ця технологія дозволяє фермерам в Україні досягати високих врожаїв соняшнику та максимізувати рентабельність вирощування. Цей метод на практиці успішно застосовують як малі фермерські господарства, так і крупні товаровиробники [28].

Сучасні, екологічно чисті, ресурсо- та енергозберігаючі технології вирощування соняшнику включають в себе комплексні, безперервні та своєчасні

механізовані операції для створення оптимальних умов для розвитку та росту рослин протягом усього вегетаційного періоду.

Оцінювання ефективності виробництва та реалізації соняшнику в сільськогосподарських підприємствах може проводитися за допомогою використання різних методичних підходів та інструментів. Нижче розглянемо ключові методичних підходів, які можна використовувати для оцінки даних показників:

1. Метод порівняльного аналізу використовується:

- для порівняння ефективності виробництва та реалізації соняшнику у різні роки для виявлення тенденцій та змін;
- при проведенні аналізу впливу змін у технологіях, агротехніці, цінах на ресурси та інших факторах на результативність;
- при визначенні ефективності виробництва та реалізації в різних зонах чи регіонах для вибору оптимальних стратегій;
- про проведенні оцінки результатів виробництва різних виробників або різних сортів соняшнику;
- при порівнянні ефективності аграрного підприємства з конкурентами на ринку;
- для планування та бюджетування майбутніх витрат та прибутків;
- з метою порівняння результатів до та після впровадження інновацій або змін у виробництві.

Метод порівняльного аналізу дає можливість виявити патерни та взаємозв'язки між різними частинами виробництва та продажу, а також визначити тенденції, що допомагає в прийнятті обґрунтованих стратегічних рішень.

Другий підхід – балансовий, передбачає врахування різноманітних факторів, таких як фінансові, соціальні, екологічні та операційні аспекти. Метою балансового підходу є не тільки визначення фінансового успіху підприємства, але і врахування його впливу на різні сторони суспільства та довкілля.

Основним елементами балансового підходу в оцінці ефективності виробництва та реалізації соняшнику виступають:

1) фінансовий аспект: прибутковість та рентабельність (розгляд фінансових показників, таких як чистий прибуток, рентабельність, амортизація), фінансовий потік (врахування грошових потоків, витрат та доходів).;

2) соціальний аспект: трудові відносини (аналіз умов праці, зайнятість та інші соціальні аспекти для персоналу), сприяння місцевій спільноті (врахування впливу діяльності підприємства на місцеву громаду);

3) екологічний аспект: використання ресурсів (оцінка використання природних ресурсів, води та ґрунту), викиди та забруднення (визначення впливу на навколишнє середовище);

4) операційний аспект: виробничі процеси (аналіз ефективності виробничих процесів та технологій), якість та безпека (вивчення якості продукції та стандартів безпеки);

5) інноваційний аспект: впровадження нових технологій (оцінка інновацій в виробництві та їх вплив на ефективність), дослідження та розвиток (врахування інвестицій у дослідження та розвиток).

Використання балансового підходу дозволяє підприємствам отримати комплексну картину їхньої діяльності та визначити, наскільки ефективно вони враховують потреби всіх стейкхолдерів - включаючи власників, співробітників, споживачів, а також громаду та природне середовище.

Наступний і досить поширений підхід – метод SWOT-аналізу, який є потужним інструментом для оцінювання ефективності виробництва та реалізації соняшнику, оскільки дозволяє визначити внутрішні сильні та слабкі сторони підприємства, а також зовнішні можливості та загрози, які впливають на його діяльність.

SWOT-аналіз дозволяє зорієнтувати стратегічне планування підприємства на підвищення ефективності виробництва та реалізації соняшнику, враховуючи всі аспекти його діяльності та зовнішній середовища.

Виявити кращі практики, інновації та можливості для покращення ефективності виробництва та реалізації соняшнику можливо за допомогою використання метод бенчмаркінгу. Даний метод оцінювання ефективності

виробництва та реалізації соняшнику полягає в порівнянні продуктивності, процесів, стратегій і результатів досліджуваного підприємства з іншими визначеними якісними організаціями або галузями (бенчмарками). Переваги використання методу бенчмаркінгу включають отримання об'єктивної інформації, виявлення найкращих практик, можливість адаптації інновацій та швидка імплементація змін. Поряд з тим важливо обирати бенчмарки, які є реально досяжними та відповідають контексту підприємства, що досліджується.

Та найбільшого теоретичного поширення та практичного використання набув метод показників ефективності в оцінюванні результативності виробництва та реалізації соняшнику. Даний метод включає в себе використання конкретних кількісних та якісних показників для вимірювання різних аспектів діяльності підприємства. Ці показники дозволяють об'єктивно оцінити продуктивність, ефективність використання ресурсів та результативність стратегій.

Ключовою метою використання методу показників ефективності є покращення управління, оптимізація ресурсів, збільшення прибутковості та створення умов для стійкого розвитку аграрного бізнесу.

Використання методу показників ефективності для оцінювання виробництва та реалізації соняшнику на аграрних підприємствах має кілька ключових переваг, зокрема:

- об'єктивність та кількісні показники: метод базується на конкретних кількісних та якісних показниках, що дозволяє отримати об'єктивні дані про ефективність виробництва та реалізації соняшнику;
- підтримка прийняття рішень: метод надає основу для прийняття обґрунтованих рішень щодо виробництва, технологічних інновацій, ринкових стратегій та інших аспектів діяльності;
- моніторинг процесів: показники ефективності дозволяють аграрним підприємствам постійно моніторити процеси виробництва та реалізації, виявляти слабкі сторони та вдосконалювати їх;
- підвищення продуктивності: шляхом визначення ефективних стратегій та оптимізації процесів аграрні підприємства можуть досягати підвищення

продуктивності та зменшення витрат;

- зменшення ризиків: виявлення ризикових аспектів діяльності дозволяє адекватно реагувати на них та розробляти стратегії мінімізації ризиків;
- стимулювання інновацій: аналіз показників ефективності може підтримувати впровадження інновацій та сучасних технологій для поліпшення виробничих процесів;
- сприяння сталому розвитку: здійснення аналізу ефективності в контексті екологічної відповідальності допомагає аграрним підприємствам розвиватися, дотримуючись принципів сталого розвитку.

Основними показниками, що характеризують рівень економічної ефективності виробництва соняшнику, є врожайність, витрати праці на 1 ц насіння, собівартість 1 ц, ціна реалізації, прибуток на 1 ц і на 1 га та рентабельність.

Система показників, які традиційно використовуються для визначення економічної ефективності виробництва в сільськогосподарському підприємстві в цілому та ефективності виробництва і реалізації соняшнику зокрема, нами визначена і послідовно відображена в дод. А. Ці показники допомагають виробникам та аграріям визначати стратегії для оптимізації виробництва соняшнику та максимізації економічного результату. Їх можна адаптувати в залежності від конкретних потреб підприємства та його цілей. Важливо постійно відстежувати та аналізувати ці показники для вдосконалення стратегій виробництва та досягнення більшої ефективності.

Кожен з розглянутих нами методів має свої переваги та обмеження і може бути використаний залежно від конкретної ситуації та мети оцінки. Для комплексної оцінки ефективності виробництва та реалізації соняшнику рекомендується використовувати комбінацію цих методів, щоб отримати більш об'єктивну та повну оцінку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ СОНЯШНИКУ В СФГ «УРОЖАЙ» РОМЕНСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Коротка організаційно-економічна характеристика СФГ «Урожай» Роменського району Сумської області

Селянське фермерське господарство «Урожай» (далі СФГ «Урожай») утворилося в процесі реформування земельних відносин і переформатування системи власності на землю після 1992 року.

Державну реєстрацію підприємство отримало 29.04.1996 року, за юридичною адресою адміністративного розташування село Андріяшівка, Роменського району Сумської області. Уповноваженими засновниками юридичної особи-підприємства є члени однієї родини – Шевченка М.І. – з 40 % розміром внеску в статутний капітал і по 30 % має кожен з членів сім'ї Шевченко В.М. і Шевченко К.І. Кінцевим бенефіціаром з прямим вирішальним впливом являються всі три засновники. Основним підписантом і керівником фермерського господарства є Шевченко Михайло Іванович.

Свою діяльність підприємство здійснює з використанням 9 дозвільних ліцензій.

Основним видом діяльності підприємства відповідно КВЕДу є:

- 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
- 01.13 Вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів
- 01.19 Вирощування інших однорічних і дворічних культур
- 01.29 Вирощування інших багаторічних культур
- 01.41 Розведення великої рогатої худоби молочних порід
- 01.42 Розведення іншої великої рогатої худоби та буйволів

- 01.43 Розведення коней та інших тварин родини конячих
- 01.46 Розведення свиней
- 01.61 Допоміжна діяльність у рослинництві
- 01.62 Допоміжна діяльність у тваринництві
- 01.63 Післяурожайна діяльність
- 01.64 Оброблення насіння для відтворення
- 02.40 Надання допоміжних послуг у лісовому господарстві
- 10.11 Виробництво м'яса
- 10.41 Виробництво олії та тваринних жирів
- 10.61 Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості
- 10.81 Виробництво цукру
- 10.91 Виробництво готових кормів для тварин, що утримуються на фермах
- 46.11 Діяльність посередників у торгівлі сільськогосподарською сировиною, живими тваринами, текстильною сировиною та напівфабрикатами
- 46.21 Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин
- 47.81 Роздрібна торгівля з лотків і на ринках харчовими продуктами, напоями та тютюновими виробами
- 49.20 Вантажний залізничний транспорт
- 49.41 Вантажний автомобільний транспорт
- 52.10 Складське господарство
- 52.29 Інша допоміжна діяльність у сфері транспорту
- 70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й керування
- 68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна
- 77.39 Надання в оренду інших машин, устаткування та товарів, н.в.і.у.
- 77.32 Надання в оренду будівельних машин і устаткування
- 77.31 Надання в оренду сільськогосподарських машин і устаткування
- 46.33 Оптова торгівля молочними продуктами, яйцями, оліями та жирами

Основними сільськогосподарськими підприємствами, які з одного боку стали партнерами СФГ «Урожай» і є конкурентами на товарному ринку сільськогосподарської продукції регіону можна назвати: ТОВ «Агрофірма «Руслан»; С(Ф)Г «Вишиванко»; ФГ «Верес Агро»; С(Ф)Г «Нік»; ТОВ «ОЛАВА»; ФОП «Шевченко Володимир Михайлович» та інші.

Базою для розвитку галузі рослинництва є земельний банк орендованих сільськогосподарських угідь площею 11000 га землі. Базовою підгалуззю

тваринництва являється – молочно-товарне скотарство. Господарство має 200 голів різних поло-вікових груп великої рогатої худоби, з яких 700 голів складає молочне стадо, з основним племінним стадом симентальської та української червоно-рябої порід.

З метою диверсифікації діяльності та послаблення впливу сезонності на продуктивність праці в травні 2019 року у СФГ «Урожай» введено в експлуатацію елеватор потужністю 70 тис. т, крім того для забезпечення якісного зберігання урожаю зернової продукції фермерське господарство має склади підлогового зберігання.

На елеваторі щорічно постійно зайнято 27 осіб штатної чисельності підприємства.

Економічна ефективність формування конкурентних позицій, створення основ фінансової стійкості підприємства формується і визначається в результаті реалізації продукції, отримання виручки і, відповідно прибутку.

Динаміку і структуру товарної продукції і виробничий напрям діяльності підприємства за пріоритетністю частки в структурі виручки визначимо за даними таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Обсяг і структура товарної продукції підприємства

Назва галузей та видів продукції	2020 р.		2021 р.		2022 р.		В середньому за 3 роки	
	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Продукція рослинництва - всього	541828,7	90,4	721307,8	90,2	220814,5	75,4	494650,3	87,7
Зернові і зернобобові – всього, в т.ч.	469523,3	78,3	615853,3	77,1	153069,6	52,2	412815,4	73,2
пшениця озима	38251,0	6,3	138006,5	17,3	44302,6	15,1	73520,0	13,0
кукурудза на зерно	431272,3	72,0	476741,5	59,6	107508,8	36,7	338507,5	60,1
ячмінь ярий	-	-	1105,3	0,2	1258,2	0,4	787,9	0,1
Соняшник	72279,3	12,1	105454,5	13,2	67744,9	23,2	81826,2	14,6
Соя	26,1	-	-	-	-	-	8,7	0,0
Продукція тваринництва – всього, в т.ч.:	57548,1	9,6	77974,6	9,8	72173,0	24,6	69231,9	12,3

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вирощування в живій вазі: ВРХ	5548,0	0,9	10310,5	1,3	6347,1	2,2	7401,9	1,3
свиней	530,9	0,1	856,2	0,1	551,2	0,2	646,1	0,1
Молоко	51435,5	8,6	66799,0	8,4	65267,6	22,3	61167,4	10,8
Інша продукція тваринництва	33,7	0,0	8,9	0,0	7,1	0,0	16,5	0,1
Всього	599376,8	100,0	799282,4	100,0	292987,5	100,0	563882,2	100,0
Продукція переробки і послуги в с-г	249001,2	29,3	264579,6	24,9	64179,5	18,0	192586,8	25,5
Продукція с-г і послуги – всього, тис. грн.	848378,0	100,0	1063862,0	100,0	357167,0	100,0	756469,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі форми № 21-заг. Звіт про реалізацію продукції сільського господарства

Якщо говорити про обсяги реалізації, то можна стверджувати, що сума виручки від реалізації в 2022 році в порівнянні з 2020 і 2021 роками зменшилася в понад два рази. В структурі виручки продукція галузі рослинництва до 2022 року займала 90 %, в результаті зменшення доходу від реалізації продукції зернових культур і збільшення виручки від реалізації молока суттєво змінилось галузеве співвідношення.

Слід зазначити, що крім основної сільськогосподарської продукції зернових і технічних культур, СФГ «Урожай» виробляє для реалізації олію сиру соняшникову та сафлорову, крупи з твердої пшениці, крупи пшеничні «Артек», крупи ячмінні ячні, суміші для годівлі свиней, суміші для годівлі ВРХ, а також пиломатеріали (оброблені під з'єднання, стругані, нестругані, нешліфовані, шліфовані вироби з деревини тощо).

Незважаючи на різнонаправлені тенденції в зміні виручки від реалізації кожного виду продукції домінуюча роль належить доходу від збуту зернових і зернобобових.

За середніми показниками виручки за останні три роки можна визначити виробничий напрям діяльності підприємства, а за структурою – рівень спеціалізації, використовуючи формулу:

$$K_c = \frac{100}{60,1 + 14,6 \times 3 + 13,0 \times 5 + 10,8 \times 7 + 1,3 \times 9 + 3 \times (0,1 \times 11)} = \frac{100}{259,5} \times 100 = 0,39$$

Порівнюючи визначений коефіцієнт з науково прийнятним для порівняння, можна стверджувати, що СФГ «Урожай» має середній рівень спеціалізації (в межах 0,35-0,55) і зерново-молочний виробничий напрям. В складі виручки від реалізації продукції, робіт і послуг від 20 до 30 %% належить доходу від реалізації інших, не сільськогосподарського виробництва, продукції і послуг, а саме продукції переробних і промислових інфраструктурних виробництв, цукру, складських послуг тощо.

Економічні результати аграрного виробництва залежать від динаміки і рівня забезпечення та ефективності використання виробничих ресурсів підприємства: земельних угідь, основних виробничих фондів, оборотних фондів, трудових ресурсів.

Динаміку і структуру земельних ресурсів визначимо за даними таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Склад і структура земельних угідь

Категорії	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
	га	%	га	%	га	%	абс.,га	відн.,%
Загальна земельна площа	12348	х	12348	х	12348	х	0,0	0,0
Всього сільськогосподарські угіддя, у тому числі:	10914	100,0	10961	100,0	10961	100,0	+47	+0,4
рілля	9922	90,9	9932	90,6	9925	90,5	+3	0,0
сінокоси	752	6,9	789	7,2	796	7,3	+44	+5,6
пасовища	240	2,2	240	2,2	240	2,2	0,0	0,0
Інші угіддя	1434	х	1387	х	1387	х	-47	-3,3

Джерело: розраховано автором на основі форми № 4-сг Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур

Динаміку і структуру земельних угідь СФГ «Урожай» за досліджуваний період відмічаємо як сталою.

Земля в сільськогосподарському виробництві є базовим виробничим ресурсом. СФГ «Урожай» веде діяльність на площі 10961 га сільськогосподарських угідь, з яких 99,5 % – взяті в оренду у мешканців села

Андріяшівка і прилеглих до меж територій села інших населених пунктів Роменського району, для мешканців яких СФГ «Урожай» є основним місцем трудової зайнятості.

Сільськогосподарське підприємство СФГ «Урожай» надає близько 300 робочих місць для працевлаштування економічно активного населення регіону.

Від рівня і інтенсивності трудової зайнятості і продуктивності праці залежить ефективність діяльності підприємства взагалі.

Таблиця 2.3 – Динаміка чисельності і інтенсивності використання трудових ресурсів

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				абсол.,од.	відн.,%
Середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості, осіб	207	210	213	+6	+2,9
Середньооблікова чисельність штатних працівників, осіб, в тому числі:	244	257	269	+25	+10,2
в галузі рослинництва	103	102	104	+1	+0,9
в галузі тваринництва	104	116	127	+23	+22,1
в інших виробництвах і господарствах	37	39	38	+1	+2,7
Кількість відпрацьованих годин всіма працівниками, люд-год.	400226	418740	422870	+22466	+5,6
Відпрацьовано днів 1 працівником, люд-дні	205	204	197	-8	-3,4
Рівень використання 1 працівником ефективного фонду робочого часу:					
нормативний	2002	1994	1987	х	х
фактичний	1640	1629	1572	-68	-4,1
Рівень використання фонду робочого часу, %	81,9	81,6	79,1	-2,8 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі форми: № 1-підприємництво Структурне обстеження підприємства та № 1-ПВ Звіт з праці

Середньооблікова чисельність працівників по підприємству в 2022 році склала 269 осіб, що на 10,2 % більше, ніж в 2020 році, а середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості склала 213 осіб, що на 2,9 % вище також в порівнянні з базовим періодом.

Рівень використання трудового потенціалу в питаннях трудової зайнятості складає в середньому 80 % від нормативного, кількість відпрацьованих днів в середньому одним працівником складає 197 днів, що має тенденцію до зменшення. В галузі тваринництва зайнято з 2021 року працівників більше ніж в

галузі рослинництва, в інших виробництвах зайнято близько 40 осіб.

СФГ «Урожай» забезпечено трудовими ресурсами для виконання виробничої програми повністю, при чому «дефіциту» в цьому виді ресурсів у підприємства з огляду на територіальне розташування не відчуває.

Трудові ресурси є частиною ресурсного потенціалу, виробничі фонди відіграють провідну роль в створенні матеріальних благ і ефективного розвитку підприємства.

Динаміка і ефективність використання засобів праці в сільськогосподарському виробництві пов'язані з впровадженням в галузі рослинництва індустріальних технологій, в галузі тваринництва – з підвищенням автоматизації і механізації трудомістких процесів. Динаміку рівня забезпеченості і ефективності використання основних фондів представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Динаміка рівня забезпеченості та ефективності використання основних виробничих фондів підприємства

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р.(+;-)	
				абсол., од.	відн., %
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн.	428481	612791	721086	+292605	+68,3
Середньорічна сукупна вартість виробничих ресурсів, тис. грн.	502898	859169	843125	+340227	+67,7
Фондозабезпеченість, тис. грн.	3926,0	5590,6	6578,7	+2652,7	+67,6
Фондоозброєність, тис. грн.	1756,1	2384,4	3385,4	+1629,3	+92,8
Фондовіддача, грн. на 100 грн. ОВФ	30,6	20,8	15,83	-14,8	-48,4
Фондомісткість, грн. на 1 грн. ВП	3,27	4,76	6,32	+3,05	+93,0
Рентабельність ОВФ, %	59,8	59,9	10,4	-49,4п.п.	
Норма прибутку, %	50,9	53,7	8,9	-42,0 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичної звітності – форм: № 11-ОЗ «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію», № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», № 21-заг. «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства»

Середньорічна вартість основних виробничих фондів, як підтверджують дані таблиці, зросли майже в 2 рази – на 68,3 %, на скільки ж зросла і середньорічна сукупна вартість виробничих фондів, а відповідно підвищився рівень забезпеченості виробництва, а саме: фондозабезпеченість збільшилась на 67,6 %, а фондоозброєність на 92,8 %. Однак в 2022 році показники ефективності використання виробничих фондів зв'язку зі зменшенням як виробництва валової

продукції, так і вартості реалізованої знизилась: фондівдача – на 48 %; рентабельність – на 49,4 п.п.; норма прибутку – на 42,0 п.п.

Оборотні фонди є частиною виробничих фондів, від ефективності їх використання в виробничому процесі і сфері обігу залежить результативність діяльності підприємства в цілому.

Таблиця 2.5 – Динаміка і ефективність використання виробничих оборотних фондів СФГ «Урожай»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				абсол., од.	відн., %
Середньорічна вартість оборотних виробничих фондів ¹ , тис. грн.	74416	85444	122039	+47623	+64,0
Сума товарообігу, тис. грн.	848378	1063862	357167	-491211	-57,9
Коефіцієнт оборотності оборотних фондів, рази	11,40	12,45	2,93	-8,47	-74,3
Тривалість обороту, днів	32,0	29,3	124,6	+92,6	+289,4
Коефіцієнт закріплення оборотних фондів, грн.	0,09	0,08	0,34	+0,25	+277,8
Рентабельність оборотних фондів, % (від операційного прибутку)	381,2	690,9	94,0	-287,2 п.п.	
Рентабельність оборотних фондів, % (від чистого прибутку)	344,3	428,9	61,4	-282,9 п.п.	
Сума одноденного обороту, тис. грн.	2324,3	2914,7	978,5	-1345,8	+57,9
Зміна (±) тривалості 1 обороту, днів (ланцюговий спосіб)	-11,2	-2,7	+95,3	+106,5	x
Вивільнено (-), додатково фондів в 1 оборот, тис. грн.	-56015,6	-6275,6	+93251,1	+149266,7	x

Примітка 1. Без врахування сум залишків готової продукції і товарів

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) та № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

При зростанні середньорічної вартості оборотних виробничих фондів коефіцієнт оборотності і інших показників ефективності використання оборотних фондів зменшилась. Сповільнення оборотності обумовило додаткове закріплення в виробництві оборотних активів в 2022 році 93251,1 тис. грн.

Дані досліджень показали, що ефективність використання кожного виду ресурсів залежить від результатів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції. Динаміка обсягу валового виробництва в співставних цінах за період дослідження представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Динаміка і структура валової продукції в порівняльних цінах

Продукція	Обсяг виробництва, ц			Постійна ціна за 1 ц ² , грн.	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	2020 р.	2021 р.	2022 р.		Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %
Зяблива оранка, га	7622	6864	7925	502,46	3829,8	3,0	3448,9	2,6	3982,0	3,5
Посів озимих під урожай наступного року, га	1921	2816	1805	1017,47	1954,6	1,5	2865,2	2,2	1836,5	1,6
Пшениця озима	124301	109036	169409	102,75	12771,9	9,9	11203,4	8,0	17406,8	15,2
Однорічні трави на зелений корм	41286	18808	37758	3,81	157,3	0,1	71,7	0,1	143,9	0,1
Кукурудза на зерно	681741	690663	473131	107,27	73130,4	56,7	74087,4	56,6	50752,8	44,5
Ячмінь ярий	2870	6203	4405	95,40	273,8	0,2	591,8	0,5	420,2	0,4
Соняшник	58347	52688	41381	284,21	14482,3	11,2	14974,5	11,4	11760,9	10,3
Кукурудза кормова	187990	191753	268486	9,37	1761,5	1,4	1796,7	1,3	2515,7	2,2
Багаторічні трави на корм	65036	74058	79748	3,81	247,8	0,2	282,2	0,2	303,8	0,3
Сіно багаторічних трав	10098	6995	15417	17,11	172,8	0,1	119,7	0,1	263,8	0,2
Солома	87212	35140	93828	8,17	712,5	0,6	287,1	0,2	766,6	0,7
Разом по рослинництву	х	х	х	х	109494,7	84,8	109728,6	83,9	90153,0	79,0
Продукція вирощування ВРХ	2574	2909	3089	1164,16	2997,7	2,4	3387,6	2,6	3596,1	3,1
свиней	198	262	261	1273,46	252,0	0,2	333,9	0,3	332,4	0,3
Молоко	65643	69750	80818	248,66	16322,8	12,6	17344,0	13,2	20096,2	17,6
Разом по тваринництву	х	х	х	х	19571,9	15,2	21065,5	16,1	24024,7	21,0
Разом по підприємству	х	х	х	х	129066,6	100,0	130794,1	100,0	114177,7	100,0

Примітка 2. Постійні ціни 2010 року на сільськогосподарську продукцію затверджені Державною службою статистики України (наказ № 362 від 22.12. 2011 р.) для розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва)

Джерело: розраховано автором на основі форми № 29-сг Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду та форми № 24 Звіт про виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин і забезпеченість їх кормами

Дані таблиці 2.6 вказують на негативну динаміку обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції в цілому по фермерському господарству. В основному така економічна ситуація склалася через зменшення виробництва продукції основних товарних культур таких як кукурудза на зерно і соняшник. В результаті чого і змінилася і їх частка в структурі валового виробництва відповідно на – 12,2 п.п. та - 0,9 п.п. В цілому ж продукція галузі рослинництва в валовому виробництві є провідною, її питома вага в 2020 році склала 84,8 %, а в 2022 році – 79,0 %.

Частина валової продукції, яка реалізується представляє товарну частину і визначає суму товарообігу підприємства.

Чиста виручка від реалізації продукції в сумарному вираженні є важливим вартісним показником виробничої програми підприємства і базовою величиною, для формування фінансового результату: валового і чистого прибутку.

Таблиця 2.7 – Динаміка фінансових результатів по етапах визначення, тис. грн.

Види прибутку	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	848378	1063862	357167	-491211	-57,9
Собівартість реалізованої продукції	447537	473526	191432	-256105	-57,2
Валовий прибуток	400841	590336	165735	-235106	-58,6
Адміністративні витрати	4376	6428	4960	+584	+13,3
Витрати на збут	47657	30678	39391	-8266	-17,3
Інші операційні доходи	11709	23803	4043	-7666	-65,5
Інші операційні витрати	9336	17024	10686	+1350	-14,5
Загальна сума витрат операційної діяльності	508906	527656	246469	-262437	-51,6
Загальна сума витрат підприємства	603904	720537	286284	-317620	-52,6
Фінансові результати від операційної діяльності	351181	560009	114741	-236430	-6+7,3
Фінансові витрати	791	261	342	-449	-56,8
Інші витрати	94207	192620	39473	-54734	-58,1
Чистий фінансовий результат: - прибуток	256183	367128	74926	-181257	-70,8

Джерело: розраховано автором на основі форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

За даними таблиці 2.7 видно, що складові, які входять до алгоритму розрахунку фінансових результатів в 2022 році в порівнянні з 2020 роком зменшились в середньому на 50 % за виключенням адміністративних витрат.

Можна зробити висновок, що загальна сума прибутку зменшилась на 181257 тис. грн., або 70,8 %, але залишилось прибутковим підприємством, незважаючи на вплив факторів зовнішнього середовища за умов військового стану 2022 року.

Таблиця 2.8 – Основні економічні показники діяльності підприємства

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
1	2	3	4	5	6
Валова продукція в порівняльних цінах, тис. грн.	129066,6	130794,1	114177,7	-14888,9	-11,5
Товарна продукція, тис. грн.	848378	1063862	357167	-491211	-57,9
Операційні витрати, тис. грн.	304824	335343	420647	+115823	+38,0
Затрати на виробництво товарної продукції, тис. грн.	447537	473526	191432	-256105	-57,2
Затрати праці, тис. люд.-год.	400226	418740	422870	+22644	+5,7
Валовий прибуток, тис. грн.	400841	590336	165735	-235106	-58,6
Операційний фінансовий результат, тис. грн.	351181	560009	114741	-236440	-67,3
Чистий прибуток, тис. грн.	256183	367128	74926	-181257	-70,8
Отримано в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.:					
валової продукції	1182,6	1193,3	1041,7	-140,9	-11,9
товарної продукції	7773,3	9705,9	3258,5	-4514,8	-58,1
операційних витрат	2793,0	3059,4	3837,7	+1044,7	+37,4
валового прибутку	3672,7	5385,8	1512,0	-2160,7	-58,8
операційного прибутку	2793,0	5109,1	1046,8	-1746,2	-62,5
чистого прибутку	2347,3	3349,4	683,6	-1663,7	-70,9
затрат праці, люд.-год.	3667,1	3820,3	3858,0	+190,9	+5,2
Отримано в розрахунку на 1 середньорічного працівника в еквіваленті повної зайнятості, тис. грн.:					
валової продукції	623,5	628,8	536,0	-87,5	-14,0
товарної продукції	4098,4	5066,0	1676,8	-2421,6	-59,1
валового прибутку	1936,4	2811,1	778,1	-1158,3	-59,8
чистого прибутку	1237,6	1748,2	351,8	-885,8	-71,6
Отримано в розрахунку на 100 грн. основних виробничих фондів, тис. грн.: валової продукції	30,1	21,3	15,8	-14,3	-47,7

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4	5	6
товарної продукції	198,0	176,3	49,5	-148,5	-75,0
валового прибутку	93,5	96,3	23,0	-70,5	-75,4
чистого прибутку	59,8	59,9	10,4	-49,4	-82,6
Рівень рентабельності підприємства, %	42,4	51,0	26,2	-16,2 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

Дані таблиці 2.8 чітко демонструють тенденції показників ефективності діяльності СФГ «Урожай» за досліджуваний період. Показники, які характеризують результативність і інтенсивність технологічних процесів мають відносно стійкі позиції: валове виробництво сільськогосподарської продукції в порівняльних цінах зменшилось на 11,5 %, загальна сума операційних витрат зросла на 38,0 %, затрати праці в людино-годинах зросли на 5,7 %.

Проте суттєвих зменшень зазнали в 2022 році (що і вплинуло на негативні тенденції за досліджуваний період) абсолютні і відносні показники результативності діяльності підприємства, які пов'язані з реалізацією продукції, робіт і послуг: виручка від реалізації зменшилась на 256105 тис. грн. (-57,2), валовий прибуток зменшився на 235106 тис. грн. (-58,6 %), чим прибуток зменшився на 70,8 % в 2022 році в порівнянні з 2020 роком. При підвищенні рівня матеріально-технічного виробництва, ще динамічнішими темпами зменшилися відносні показники рівня ефективності ресурсного потенціалу.

В період військового стану (з 2022 року) аграрні підприємства зіткнулися з певними складностями, які перш за все проявилися в негативних не виробничих, а ринкових умовах.

Ефективність в подальшому буде залежати від здатності підприємства адаптуватися до нових умов, управління ризиками та забезпечення продовольчої безпеки країни.

2.2 Місце галузі соняшниківництва в СФГ «Урожай» і динаміка її розвитку

Природно-кліматичні та ґрунтові умови регіону, в якому знаходяться площі землекористування СФГ «Урожай», а саме рівень зволоженості ґрунту і повітря, стан ґрунту після попередників і рівень мінерального живлення, здатність інтенсивного відновлення фізико-хімічних властивостей ґрунту сприяють вирощуванню соняшнику.

Найсприятливішими ґрунтами для вирощування соняшнику є чорноземи, каштанові і сірі лісові, які є характерними для структурного складу земельних угідь СФГ «Урожай».

Соняшник є вимогливою культурою до удобрення, засобів боротьби з хворобами, якості сортів і гібридів, що може забезпечити фермерське господарство, враховуючи його фінансові можливості.

Соняшник в СФГ «Урожай» є лідером серед сільськогосподарських товарних культур, єдиним в складі олійних культур і його площі посівів мають тенденції до збільшення (табл. 2.9). Крім того, площі соняшнику стоять в ряду з рекомендованими для зони Лісостепу для соняшнику попередниками – озимої пшениці і ячменю.

Таблиця 2.9 – Динаміка і структура посівних площ і їх удобрення

Культура / Площа	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
	Площа, га	Питома вага, %	Площа, га	Питома вага, %	Площа, га	Питома вага, %	Площа, га	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пшениця озима	1921	19,4	2001	20,1	2818	28,2	+897	+46,7
Ячмінь ярий	116	1,2	155	1,6	110	1,1	-6	-5,2
Кукурудза	5957	60,0	5711	57,5	4982	49,9	-975	-16,4
Соняшник	1289	13,0	1355	13,6	1420	14,2	+131	+10,2
Культури кормові	640	6,4	710	7,2	653	6,6	+13	+2,0
Всього с-г культури	9922	100,0	9932	100,0	9983	100,0	+61	+0,6
Площа оброблена мінеральними добривами	9800		9890		9891		+91	+0,9

Продовження таблиці 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
в т.ч. засіяна соняшником	1289	1355	1420				+131	+10,2
Площа оброблена пестицидами	9610	9580	9671				+61	+0,6
в т.ч. засіяна соняшником	1289	1355	1420				+131	+10,2
Площа оброблена органічними добривами	700	650	612				-88	-12,5
в т.ч. засіяна соняшником	-	-	-				-	-

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 1-підприємництво (річна) Структурне обстеження підприємства, № 4-сг Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур, № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

За даними таблиці видно, що до складу товарних культур входить три основні культури: пшениця озима, кукурудза, з олійних – соняшник. В структурі посівних площ соняшник займає третє місце і його площа змінюється від 13,0 % до 14,2 %. Вся площа під посівом соняшнику обробляється мінеральними добривами в нормативній потребі, пестицидами. Органічні добрива в СФГ «Урожай» під соняшник не вносяться.

Таблиця 2.10 – Роль галузі виробництва соняшнику в економіці підприємства

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Загальна земельна площа, га	9922	9932	9983	+61	+0,6
в т.ч. площа соняшнику	1289	1355	1420	+131	+10,2
Питома вага площі підгалузі, %	13,0	13,6	14,2	+1,2 п.п.	
Вироблено продукції в порівняльних цінах, тис. грн.	129006,6	130794,1	114177,7	-14828,9	+11,5
в т.ч. підгалузі, тис. грн.	14482,3	14974,5	11760,9	-2721,4	-18,7
Питома вага в загальному виробництві, %	11,2	11,4	10,3	-0,9 п.п.	
Виручка від реалізації – всього, тис. грн.	848378	1063862	357167	-491211	-57,9
в т.ч. від реалізації продукції підгалузі, тис. грн.	72279,3	105454,5	67744,9	-4534,4	-6,3
Питома вага в загальній виручці, %	8,5	9,9	19,0	+10,5 п.п.	
Фінансовий результат від реалізації – всього, тис. грн.	256183	367128	74926	-181257	-70,8
Фінансовий результат від реалізації продукції підгалузі, тис. грн.	43387,8	74829,3	60861,5	+17473,7	+40,3
Питома вага, %	16,9	20,4	81,2	+64,3 п.п.	

Джерело: розраховано автором з використанням даних попередніх таблиць

Роль галузі виробництва соняшнику в СФГ «Урожай» просліджується не лише по питомій вазі культури в загальних площах посівів, а інших економічних показниках, а саме:

- валове виробництво соняшнику в загальному обсязі валового виробництва займає 10-11 %%;
- питома вага чистого доходу підгалузі в загальній сумі виручки в середньому за період дослідження складає 12,5 %, збільшившись з 8,5 до 19 % в 2022 році;
- від 16,9 до 80 % змінюється частка прибутку від реалізації соняшнику в сумі чистого фінансового результату підприємства.

Виходячи з того, що галузь вирощування соняшнику є однією з основних і вагомим в економічному розвитку фермерського господарства, відповідним службам підприємства необхідно дотримуватися всіх техніко-економічних передумов інтенсифікації розвитку цієї галузі і підвищення рівня її ефективності.

Важливим показником обсягу виробництва та рівня ефективності підприємницької діяльності є валовий збір і врожайність.

Валовий збір продукції безпосередньо залежить від площі, яка зайнята під посівами культури і виходу основної продукції в розрахунку на 1 га.

Таблиця 2.11 – Динаміка посівних площ, валових зборів і урожайності соняшника

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Площа, га	1289	1355	1420	+131	+10,2
Валовий збір, ц	58347	52688	41381	-16966	-29,1
Урожайність, ц/га	45,3	38,9	29,1	-16,2	-35,8
Кількість реалізованої продукції, ц	71575	80420	12612	-58963	-82,4
Рівень товарності, %	122,7	152,6	30,5	-92,2 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду та № 21-заг. Звіт про реалізацію продукції сільського господарства

Дані таблиці показують, що валовий збір соняшнику, незважаючи на зростання пріоритету в площі посіву зменшилась за досліджуваний період на

29%. Валовий збір є вихідною величиною для визначення ефективності виробництва, оскільки є основним джерелом надходження товарної продукції для реалізації чи переробки.

Від величини валового збору визначається середня врожайність, показник який є результатом впровадження інтенсивних технологій виробництва. Саме через урожайність підприємство отримує віддачу із вкладених у виробничо-технологічний процес інвестицій.

Із таблиці 2.11 видно, що за останні роки спостерігається негативна тенденція в зміні врожайності, за період дослідження зменшення врожайності відбулося на 35,8 %.

Однак, враховуючи те, що соняшник є традиційною для підприємства культурою і середня врожайність його в СФГ «Урожай» далеко вище від середньої врожайності по Україні, ми провели більш поглиблений аналіз урожайності.

Для виявлення тенденцій в зміні врожайності соняшнику з метою планування структури посівних площ, виробничої програми в натуральних обсягах і вартісних величинах необхідно провести вирівнювання динамічного ряду урожайності використовуючи рівняння прямої, яке має формулу:

$$y = a + bx, \text{ де} \quad (2.1)$$

y – урожайність, ц/га

x – порядковий номер року

a – урожайність в році, який передує досліджуваному, ц/га;

b – середня зміна врожайності культури в динаміці з кожним роком, ц/га.

Рівняння розв'язується способом найменших квадратів, для визначення параметрів a і b необхідно розв'язати систему рівнянь і заповнити допоміжну таблицю.

$$\begin{cases} n \times a + b \sum x = \sum y \\ a \times \sum x + b \times \sum x^2 = \sum xy \end{cases} \quad (2.2)$$

Таблиця 2.12 – Схема вирівнювання динамічного ряду урожайності соняшнику

Рік	Порядковий номер року (x)	Фактична урожайність, ц/га	Розрахункові величини		Вирівняна урожайність у (x)
			xy	x ²	
2016	-3	29,0	-87,0	9	35,3
2017	-2	34,5	-69,0	4	36,1
2018	-1	31,1	-31,1	1	36,9
2019	0	39,1	0	0	37,7
2020	1	45,3	45,3	1	38,5
2021	2	38,9	77,8	4	39,3
2022	3	29,1	87,3	9	40,1
Сума	0	247	23,3	28	x

Джерело: власні розрахунки автора

Урожайність культури є комплексним синтетичним показником, який поєднує дію природно-кліматичних, організаційно-технологічних і управлінсько-економічних факторів, а тому гіпотеза стійкості тенденції зміни врожайності не завжди можна підтвердити і спрогнозувати. Рівень врожайності залежить від тенденцій, які сформувалися в господарстві і забезпечення технологічних процесів технічними засобами, добривами, засобами захисту, змінами сортового складу і можливостей сортооновлення, кваліфікаційного рівня спеціалістів організації виробництва і мотивації праці, виробничої дисципліни тощо.

Ці тенденції і відображаються в прогнозуванні врожайності використовуючи рівняння лінійної регресії. Провівши відповідні математичні перетворення системи лінійних залежностей отримали кінцеву формулу базового і прогнозованого параметру аналітичного показника.

Таким чином базове рівняння прямої буде мати вигляд:

За умови, якщо $\sum x = 0$, система нормальних рівнянь матиме вигляд:

$$\begin{cases} na = \sum y \\ b \times \sum x^2 = \sum xy, \text{ а звідси} \end{cases} \quad (2.3)$$

$$a = \sum y : n = 247 : 7 = 35,3$$

$$b = \sum xy : \sum x^2 = 23,3 : 28 = 0,8$$

Таким чином, базове рівняння прямої буде мати вигляд:

$$y = 35,3 + 0,8x \quad (2.4)$$

Дана формула означає що початкова прогнозована урожайність соняшника в СФГ «Урожай» складає 35,3 ц/га, а середньорічний приріст урожайності соняшнику при збереженні всіх факторних тенденцій складатиме 0,8 ц/га.

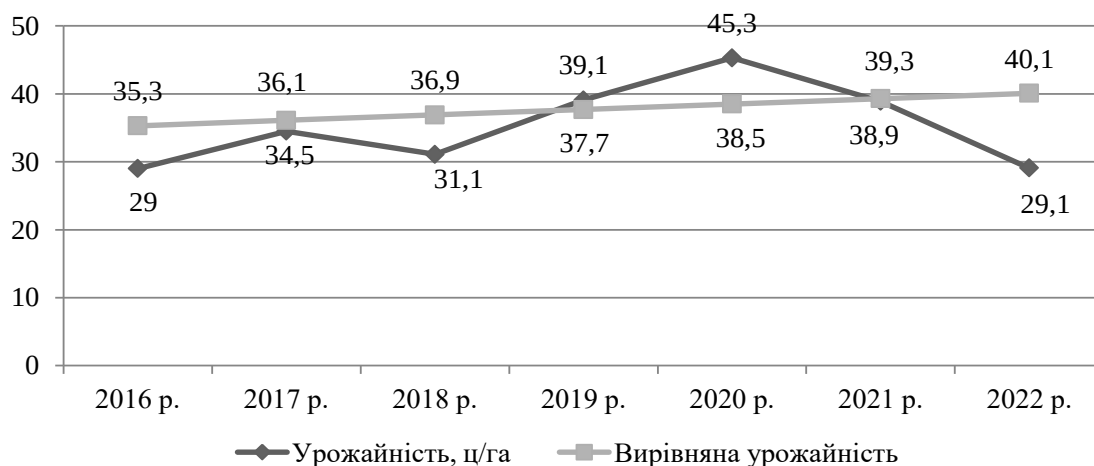

Рисунок 2.1 – Фактичний і вирівняний тренд урожайності

Джерело: побудовано на основі розрахункових даних таблиці 2.12

Зрозуміло, що в кінцевому розрахунку незалежно від першочерговості економічних розрахунків і господарських операцій валовий збір формується під впливом двох факторів прямого порядку: кількісного – площі посівів (зібраної площі) та якісної – врожайності. Вагу впливу кожного з них на результативний показник можна визначити за допомогою факторного аналізу, застосовуючи метод ілюмінавання (різниці) (табл. 2.13).

Вплив нижчевизначених факторів на збір насіння соняшнику в 2022 році як в порівнянні з 2020 роком, так і в порівнянні з попереднім 2021 роком має однаковий напрям дії, а саме: одним з двох основних факторів на валовий збір негативно впливає зменшення врожайності і валовий збір зростає за рахунок екстенсивного фактору – збільшення посівних площ (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Розрахунок впливу факторів на валовий збір соняшнику в 2022 році в порівнянні з 2020 і 2021 роками

Вид культури	Посівна площа, га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, ц		Розрахунковий валовий збір	Відхилення валового збору 2022 р. від 2020 р., ±		
	2020	2022	2020	2022	2020	2022		Всього, в т.ч.:	за рахунок зміни посівних площ	за рахунок зміни урожайності
Соняшник	1289	1420	45,3	29,1	58347	41381	64326	-16966	+5979	-22945
	2021	2022	2021	2022	2021	2022				
Соняшник	1355	1420	38,9	29,1	52688	41381	55238	-11307	+2550	-13857

Джерело: розраховано автором на основі форми № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду

А тому слід зважувати на те, що соняшник – це високоінтенсивна культура, до основних факторів інтенсифікації слід віднести:

- вдосконалення обробітку ґрунту, відповідно до кліматичних умов та якості ґрунтового покриву регіону;
- вдосконалення системи внесення добрив для створення сприятливих умов для забезпечення рослин поживним речовинами на різних стадіях розвитку, засобів боротьби з хворобами та шкідниками посівів для попередження захворювань та псування врожаїв;
- вибір оптимальних регіональних сортів, зміни культур в сівозміні для випередження процесів виснаження ґрунту та підтримки його родючості;
- правильне планування термінів сівби та збирання врожаю, з метою запобігання технологічних втрат врожаю, використання сучасної сільськогосподарської техніки для підвищення продуктивності та зменшення трудовитрат.

Ефективність як економічний результат діяльності підприємства в певній галузі визначається в результаті реалізації валової продукції, або продукції її переробки на власних потужностях.

Насіння соняшнику як продукція технічної культури за оптимальних умов товарного ринку повинна мати 100 % рівень товарності.

Завершальним етапом аналізу натуральних показників виробничої програми галузі рослинництва – є складання балансу продукції.

Таблиця 2.14 – Баланс зерна соняшнику за 2020-2022 роки

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Кількість продукції в наявності на початок звітного періоду, ц	54984	56147	13986	-40998	-74,6
Кількість виробленої власної продукції, ц	58347	52688	41381	-16966	-29,1
Отримано іншим шляхом, ц	17887	1460	2591	-15296	-85,5
Кількість реалізованої продукції переробним підприємствам, ц	74769	95898	12612	-62157	-83,1
Обсяг продукції переробленої на власних потужностях, ц	230	337	282	+52	+22,6
Обсяг продукції витраченої на посів, ц	72	74	84	+12	+16,7
Кількість продукції на кінець звітного періоду, ц	56202	11627	43910	-12292	-21,9
Рівень товарності з врахуванням залишків і іншого придбання, %	57,2	87,3	22,2	-35,0 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі форми № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

В залишках продукції на початок (кінець) року відображається та кількість, яка забезпечує потребу в насінні (для весняної сівби) на корм тваринництва, для переробки на власних потужностях до початку збирання нового врожаю, або та, яка призначена для реалізації як сировина з метою оптимізації (максимізації) прибутку.

З таблиці видно, що СФГ «Урожай» щорічно має великі залишки перехідно-нереалізованої сировини насіння соняшнику. При чому кількість залишків за початок 2020, 2021, 2022 років не на багато менша, або навіть перевищує кількість зібраного врожаю.

Слід зважати на те, що насіння соняшнику надійно зберігається тільки за вологості, меншою за 7 % і температурою, не нижче 10°C. За вологістю 8 % і температурі до 20°C – максимальна тривалість зберігання – 1,5 місяців, 10°C – 4,5 місяців, за 1°C – понад 6 місяців [3].

Тому маркетинговим службам необхідно зважити додатково понесені доходи, в зв'язку з реалізацією готової продукції в наступні маркетингові періоди з понесеними операційними витратами на зберігання продукції та можливими втратами в ході тривалого зберігання.

2.3 Аналіз ефективності виробництва, переробки і реалізації соняшнику

Виробництво соняшнику, як показали результати попередніх досліджень, є однією із провідних підгалузей не тільки галузі рослинництва, а і стратегічним напрямом економічного розвитку СФГ «Урожай» в цілому. Тенденції, які склалися в натуральних параметрах розвитку галузі вимагають пояснення і підтвердження виправданості. А тому дослідження рівня ефективності виробництва і реалізації насіння соняшнику є важливим і доцільним.

Економічна ефективність визначається співвідношенням отриманих результатів з понесеними затратами живої і уречевленої праці, і як економічна категорія віддзеркалює результат дії об'єктивних економічних законів суспільного виробництва.

Виробництво продукції як основний вид діяльності в ланцюгу створення доданої вартості вимагає певних витрат, які формують собівартість продукції на кожному етапі доведення її до кінцевого споживача.

Перша, базова собівартість – це виробнича собівартість, яка включає в себе всі витрати, які йдуть на вирощування культури, збір, доробку і транспортування продукції до місця її зберігання. Відповідно до стандартних вимог бухгалтерського обліку НП (С) БО 16 «Витрати» до складу виробничих витрат відносяться:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати, включаючи витрати на управління виробництвом.

Таблиця 2.15 – Динаміка і структура виробничих витрат на виробництво насіння соняшнику

Елементи витрат	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±		
							Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %	Структури, п.п.
Прямі витрати на оплату праці	369,7	2,1	616,7	2,9	+130,8	3,1	+483,7	+130,8	+1,0
Прямі матеріальні витрати – всього, з них:	11699,4	65,7	14896,3	70,1	+71,2	73,3	+8328,3	+71,2	+7,6
насіння	2096,7	11,8	2677,5	12,6	+34,7	10,3	+727,6	+34,7	-1,5
мінеральні добрива	4587,7	25,8	6035,0	28,4	+86,2	31,3	+3955,2	+86,2	+5,5
нафтопродукти	1322,6	7,4	1933,8	9,1	+146,1	11,9	+1932,0	+146,1	+4,5
інші прямі матеріальні витрати	3692,4	20,7	4250,0	20,0	+46,4	19,8	+1713,5	+46,4	-0,9
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього, з них:	5729,6	32,2	5737,6	27,0	+12,4	23,6	+710,9	+12,4	-8,6
амортизація	2114,3	11,9	1976,3	9,3	+3,4	8,0	+71,8	+3,4	-3,9
відрахування на соціальні заходи	83,8	0,5	127,5	0,6	+233,0	0,7	+111,7	+133,0	+0,2
оплата послуг сторонніх організацій	377,4	2,1	425,0	2,0	-2,5	1,4	-9,3	-2,5	-0,7
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	3154,1	17,7	3208,8	15,1	+17,1	13,5	+536,7	+17,1	-4,2
Всього виробнича собівартість	17798,7	100,0	21250,6	100,0	+53,5	100,0	+9522,9	+53,5	±11,2

Джерело: розраховано автором на основі форми № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

Аналізуючи динаміку і структуру виробничих витрат на вирощування соняшнику слід зазначити, що її абсолютна величина за 3 роки зросла майже в два рази і склала в 2022 році 27321,6 тис. грн. в порівнянні з 17798,7 тис. грн. в 2020 році. В відносному порівнянні збільшення витрат по елементах можна відмітити найдинамічніший рівень по збільшенню прямих витрат на оплату праці і відрахуванням на соціальні заходи від фонду заробітної плати на 130,8 та 133,0 відсотків. Зросли на 146,1 % витрати на паливно-мастильні матеріали, на 86,2 % збільшилась сума витрат на мінеральні добрива.

В структурі виробничих витрат найвищу питому вагу займають прямі матеріальні витрати, яка в динаміці по роках зростає з 65,7 % до 73,3 %. Витрати на оплату праці складають в середньому 2,5 % в загальній сумі виробничих витрат.

Структурні зрушення в переліку елементів витрат за досліджуваний період склали $\pm 11,2$ п.п.

Сума витрат на вирощування культури показує на загальний рівень матеріальних витрат, витрат живої і уречевленої праці, вкладених у розвиток галузі, а економічну ефективність, рівень інтенсивності і ефективність інтенсифікації виробництва характеризують витрати в розрахунку на 1 га зібраної площі і 1 ц виробленої продукції.

Аналізуючи динаміку витрат в розрахунку на кожен гектар посівної площі соняшнику можна зробити висновок про їх систематичне підвищення (табл. 2.16). В 2023 році витрати на 1 га склали 19240,6 грн., тоді як в 2020 році – 13808,1, в відносному вираженні приріст витрат складає 39,3 %. Якщо порівнювати виробничі витрати на 1 га з іншими товарними культурами можна стверджувати, що на вирощування соняшнику СФГ «Урожай» витрачає найменшу їх вартість: на 37,0 % сума витрат на вирощування кукурудзи і на 22,7 % сума витрат на вирощування озимої пшениці перевищують витрати на вирощування соняшнику. Однак це не говорить про соняшник, як низькоінтенсивну культуру.

Про економічну ефективність цієї культури для підприємства свідчить показник виробничих витрат в розрахунку на 1 ц, який відображає результативність застосовуваної технології, а також ефективність використання землі, як головного засобу виробництва аграрного підприємства, покільки пов'язаний з урожайністю культури, кількістю і якістю виробленої продукції.

Використовуючи методи факторного аналізу визначимо вплив кожного з вищеперерахованих факторів на виробничу собівартість 1 ц соняшника в СФГ «Урожай» (табл. 2.17).

Таблиця 2.16 – Динаміка виробничих витрат на 1 г та 1 ц соняшнику

Елементи витрат	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±			
	витрат на 1 га		витрат на 1 ц		абсол., грн.		відн., %		абсол., грн.	
	Сума, грн. на 1 га	Сума, грн. на 1 ц	Сума, грн. на 1 га	Сума, грн. на 1 ц	Сума, грн. на 1 га	Сума, грн. на 1 ц	абсол., грн.	відн., %	абсол., грн.	відн., %
Прямі витрати на оплату праці	286,8	6,3	455,1	11,7	601,0	20,7	+314,2	+109,6	+14,4	+228,6
Прямі матеріальні витрати – всього, з них:	9076,3	200,4	10993,6	282,6	14104,0	484,7	+5027,7	+55,4	+284,3	+141,9
насіння	1626,6	35,9	1976,0	50,8	1988,9	68,3	+362,3	+22,3	+32,4	+90,3
мінеральні добрива	3559,1	78,6	4453,9	114,5	6016,1	206,7	+2457,0	+69,0	+128,1	+163,0
нафтопродукти	1026,1	22,7	1427,2	36,7	2292,0	78,8	+1265,9	+123,4	+56,1	+247,1
інші прямі матеріальні витрати	2864,5	63,2	3136,5	80,6	3807,0	130,9	+942,5	+32,9	+67,7	+107,1
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього, з них:	4445,0	98,1	4234,4	108,9	4535,6	155,8	+90,6	+2,0	+57,7	+58,8
амортизація	1640,3	36,2	1458,5	37,5	1539,5	52,9	-100,8	-6,1	+16,7	+46,1
відрахування на соціальні заходи	65,0	1,4	94,1	2,4	137,7	4,7	+72,7	+111,8	+3,3	+235,7
оплата послуг сторонніх організацій	292,8	6,5	313,7	8,1	259,2	8,9	-33,6	-11,5	+2,4	+36,9
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	2446,9	54,0	2368,1	60,9	2599,2	89,3	+152,3	+6,2	+35,3	+65,4
Всього виробнича собівартість соняшнику	13808,1	304,8	15683,1	403,2	19240,6	661,2	+5432,5	+39,3	+356,4	+116,9
Для порівняння: Витрати на виробництво: озима пшениця	17358,3	х	18178,6	х	24875,3	х	+7517,0	+43,3	х	х
кукурудза на зерно	23630,2	х	41194,6	х	30556,2	х	+6926,0	+29,3	х	х

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду та № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

Нами проаналізовано вплив двох факторів першого порядку на зміни виробничої собівартості 1 ц насіння соняшнику в 2022 році в порівнянні з 2020 (базовим) і 2021 роками. Висновок однозначний, що на збільшення собівартості вплинули обидва фактори – зростання суми виробничих витрат в розрахунку на гектар посівної площі і зменшення урожайності культури.

Таблиця 2.17 – Оцінка впливу факторів на собівартість насіння соняшника

Вид культури	Витрати грн. на 1 га		Урожайність, ц/га		Собівартість 1 ц, ц		Розрахунковий показник умовного року	Відхилення собівартості 1 ц, грн., ±		
	2020	2022	2020	2022	2020	2022		Всього, в т.ч. за рахунок зміни:	витрат на 1 га	урожайності
Соняшник	13808,1	19240,6	45,3	29,1	304,8	474,5	661,2	+356,4	+186,7	+169,7
	2021	2022	2021	2022	2021	2022				
Соняшник	15683,1	19240,6	38,9	29,1	403,2	538,9	661,2	+258,0	122,2	+135,8

Джерело: розраховано автором за даними таблиці 2.16 та таблиці 2.11

Інтенсивність впливу кожного фактору в залежності від періоду порівняння різна, хоч і однаково направлена. На зростання собівартості 1 ц в 2022 році в порівнянні з 2020 роком в більшій мірі вплинуло зростання витрат на 1 га, а в порівнянні з 2021 роком – зменшення врожайності.

Виробничі витрати є вартісним відображенням ресурсомісткості виробничих процесів, технологій виробництва продукції, організації праці і оперативного управління галуззю рослинництва, але не єдиним витратним фактором в процесі формування прибутку і рентабельності підгалузі виробництва соняшнику.

В залежності від цінової кон'юнктури товарного ринку, співвідношення попиту і пропозиції соняшнику в процесі конкурентного суперництва, а також економічної і політичної ситуації, кожен суб'єкт бізнесу реалізовує всю вирощену продукцію, частина якої залишається на складах підприємства або відповідальному зберіганні в інших збутово-складських організаціях.

А тому в кожному господарсько-комерційному періоді реалізується не лише продукція поточного періоду, а і складських залишків, а тому виробнича собівартість реалізованої продукції відрізняється від собівартості виробленої. І чим вище питома вага в структурі реалізації звітнього року залишків попередніх періодів, тим різниця в виробничій собівартості виробленої і реалізованої продукції буде суттєвішою.

Таблиця 2.18 – Динаміка і співвідношення рівня собівартості і фінансових результатів

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Виробнича собівартість виробленої продукції, тис. грн.	17798,7	21243,8	27321,6	+9522,9	+53,5
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	24702,2	28734,4	5367,0	-19335,2	-78,3
Витрати на збут, тис. грн.	21189,3	4890,8	1516,4	-2672,9	-63,8
Виручка від реалізації, тис. грн.	72279,3	105454,5	67744,9	-4534,4	-6,3
Прибуток, тис. грн.	43387,8	71829,3	60861,5	+17473,7	+40,3

Джерело: розраховано автором на основі форми № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

З таблиці видно, що в 2020 і 2021 році, незважаючи на те, що виробництво продукції може бути меншим валової реалізованої на обсяг внутрішньогосподарського обороту, виробнича собівартість реалізованої продукції перевищує виробничу собівартість виробленої продукції.

Крім вищеназваних показників витрат в господарському аналізі використовується поняття комерційної собівартості, яка складає алгебраїчну суму виробничої собівартості і витрат на збут.

Для детальнішого аналізу факторів ефективності виробництва і реалізації конкретного виду продукції доцільно визначити вартісні показники собівартості в розрахунку на одиницю продукції (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 – Аналіз собівартості соняшнику

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Виробнича собівартість 1 ц виробленої продукції, грн.	304,8	403,2	661,2	+356,4	116,9
Виробнича собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	345,1	357,3	425,5	+80,4	+23,3
Комерційні і інші витрати на 1 ц, грн.	58,5	60,8	120,2	+61,7	+105,5
Повна собівартість 1 ц, грн.	403,6	418,1	545,7	+142,1	+35,2
Питома вага комерційних витрат в повній собівартості, %	14,5	14,5	22,1	+7,6 п.п.	

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду та № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств

Для наглядності результатів розрахунку динаміки різних рівнів собівартості представимо графічно.

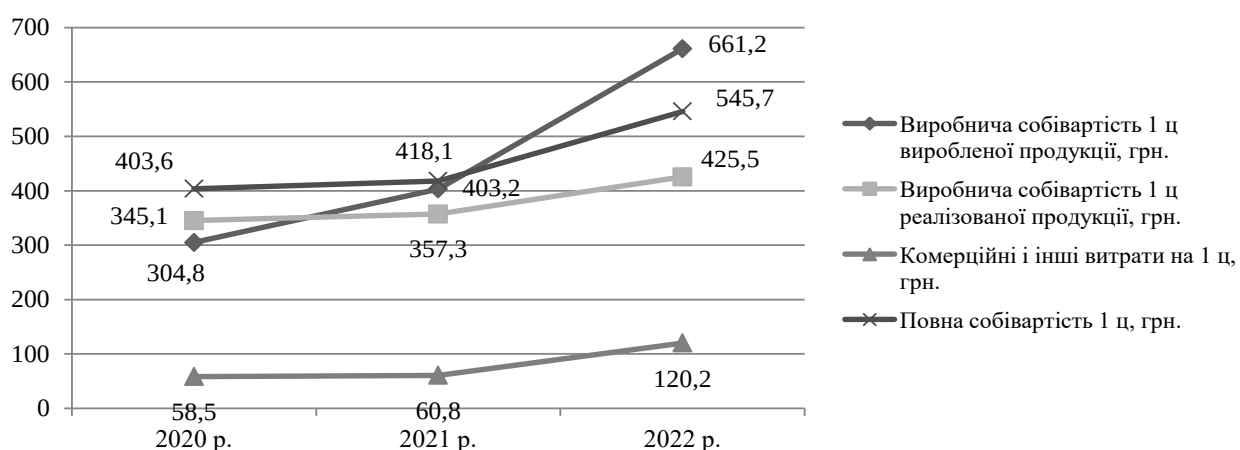

Рисунок 2.2 – Динаміка собівартості 1 ц соняшнику

Джерело: побудовано на основі розрахункових даних таблиці 2.19

З графіка видно, що виробнича собівартість виробленої продукції в 2020 році нижче від виробничої собівартості реалізованої і комерційної собівартості, тоді як в 2022 році навпаки – вища за обидва параметри витрат в розрахунку на 1 ц соняшнику.

Крім витрат, пов'язаних з виробництвом комерційна (повна) собівартість включає витрати на транспортування зі складу до покупця, комерційні витрати, завантаження-розвантаження, очищення, зберігання на рівні якісних товарних кондицій, пакування тощо. Додавання до виробничої собівартості цих витрат дозволяє визначити нижню межу ціни реалізації за якої буде досягнуто беззбитковий рівень, всі доходи, які перевищать цю межу визначають прибуток від реалізації.

Таким чином, прибуток від реалізації одного центнера визначається як різниця між ціною і комерційною собівартістю. А загальна сума фінансового результату залежить від кількості реалізованої продукції. Фінансові результати не є постійною величиною, а формуються і змінюються під дією цих же трьох факторів: собівартості, ціни і обсягу реалізації.

В даній таблиці (2.20) ми визначили фінансовий результат від реалізації соняшнику взагалі, а також в розрахунку на 1 ц продукції, 1 га площі, 1 грн. собівартості і виручки. Можна зробити висновок, що загальна сума прибутку від реалізації соняшнику зросла на 17437,7 тис. грн., або на 40,3 % в порівнянні з базовим 2020 роком, одночасно зі зменшенням обсягу реалізації більш як в 5 разів. Кількість реалізованої продукції в 2022 році склала 16,9 % від рівня 2020 року. Собівартість продукції теж зросла, але сприятлива цінова ситуація обумовила прибутковість галузі виробництва і реалізації соняшнику прибутковою і високорентабельною.

Для підтвердження попередньо зроблених висновків проведемо факторний аналіз зміни прибутку, отриманого в 2022 році в порівнянні з 2020 і 2021 роками.

Таблиця 2.20 – Динаміка фінансових результатів від реалізації соняшнику

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
1	2	3	4	5	6
Кількість реалізованої продукції, ц	74769	95898	12612	-62157	-83,1
Виручка від реалізації, тис. грн.	72279,3	105454,5	67744,9	-4534,4	-6,3

Продовження таблиці 2.20

1	2	3	4	5	6
Середньореалізаційна ціна, грн.	1009,8	1311,3	5371,5	+4361,7	+431,9
Комерційна собівартість 1 ц, грн.	403,6	418,1	545,7	+142,1	+35,2
Прибуток на 1 ц продукції	606,2	893,2	4825,8	+4219,6	+696,1
Всього прибуток від реалізації, тис. грн.	43387,8	71829,3	60861,5	+17437,7	+40,3
Прибуток в розрахунку на 1 га площі, тис. грн.	33,7	53,0	42,9	+9,2	+27,3
Припадає прибутку на 1 грн. собівартості, грн.	1,50	2,14	8,84	+7,34	+489,3
Припадає прибутку на 1 грн. чистого доходу від реалізації, грн.	0,60	0,68	0,90	+0,30	+50,0

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду та даних попередніх таблиць – табл. 2.18, табл. 2.17

Розрахунки проведені в таблиці 2.20 показали, що основним фактором зростання прибутку в 2023 році в порівнянні з попередніми періодами був ринковий – середньореалізаційна ціна.

В 2022 році в порівнянні з 2020 роком прибуток від реалізації збільшився на 17473,7 тис. грн., зменшення обсягу реалізації і зростання собівартості спричинили в сукупності зменшення базового прибутку на 37535,6 тис. грн. Стрімке збільшення ціни реалізації в 2022 році обумовило додатково отримання виручки на 55009,3 тис. грн., що явилось вирішальним чинником приросту прибутку.

Подібна ситуація склалася і в порівнянні з 2021 роком, однак перевищення негативного впливу зменшення обсягу реалізації вже в 2021 році високорентабельного насіння соняшнику обумовило зменшення прибутку на 60566,1 тис. грн., а з врахуванням інших чинників стало вирішальним в зменшенні прибутку від реалізації соняшнику на 10967,9 тис. грн.

Ціна на соняшник в Україні і в 2023 році продовжує бити рекорди зростання, склавши станом на 11 листопада 2023 року від 9 до 13 тис. грн. за тону.

Таблиця 2.21 – Розрахунок впливу окремих факторів на відхилення прибутку

Вид продукції	Реалізовано продукції, ц			Повна собівартість 1 ц, грн.			Середня ціна реалізації 1 ц, грн.			Прибуток (+), збиток (-)		Відхилення прибутку на 1 ц 2022 р. від 2020 р.			
	2020	2022	±	2020	2022	±	2020	2022	±	2020	2022	Всього	обсягу реалізації	повної собівартості	ціни реалізації
Соняшник	71575	12612	-58963	403,6	545,7	+142,1	1009,8	5371,5	4361,7	43387,8	60861,5	+17473,7	-35743,4	-1792,2	+55009,3
	2021	2022	±	2021	2022	±	2021	2022	±	2021	2022	Всього	обсягу реалізації	повної собівартості	ціни реалізації
Соняшник	80420	12612	-67808	418,1	545,7	+127,6	1311,3	5371,5	+4060,2	71829,3	60861,5	-10967,8	-60566,1	-1609,3	+51207,6

Джерело: розраховано автором на основі форм: № 29-с.-г.Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду, № 50-сг Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств та № 21-заг. Звіт про реалізацію продукції сільського господарства

Ціна на соняшник, являючись сьогодні домінуючим фактором прибутковості галузі залежить від безлічі чинників: кліматичних умов, рівня врожайності соняшнику у вітчизняних товаровиробників, конкурентних позицій продукції, стабільності валюти, швидкості подолання ринкових бар'єрів тощо.

Рентабельність – відносний показник, відображає співвідношення прибутку від реалізації продукції і витрат на виробництво і реалізацію цієї продукції. Виходячи з формули розрахунку на рентабельність як результативний показник впливає два фактори, сума отриманого прибутку і витрати (або виручка).

Таблиця 2.22 – Розрахунок впливу факторів на рівень рентабельності продаж

Вид культури	Виручка від реалізації продукції, тис. грн.		Прибуток, тис. грн.		Рентабельність, %		Розрахункова рентабельність	Відхилення рівня рентабельності, п.п.		
	2020	2022	2020	2022	2020	2022		Всього, в т.ч. за рахунок зміни:	прибутку	виручки
Соняшник	72279,3	67744,9	43387,9	60861,5	60,0	89,8	84,2	+29,8	+5,6	+24,2

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.21

За даними таблиці 2.22 можна зробити висновок, що основним чинником підвищення рівня рентабельності продаж є сума отриманої виручки від реалізації продукції.

Для узагальнення висновків про рівень ефективної виробництва і реалізації соняшнику всі показники зведемо в одну таблицю.

Таблиця 2.23 – Динаміка показників ефективності виробництва і реалізації соняшнику

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
				Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
1	2	3	4	5	6
Урожайність, ц/га	45,3	38,9	29,1	-16,2	-35,8
Виробнича собівартість: виробленої, 1 ц, грн.	304,8	403,2	661,2	+356,4	+116,9

Продовження таблиці 2.23

1	2	3	4	5	6
реалізованої, 1 ц, грн.	345,1	357,3	425,5	+80,4	+23,3
Комерційна собівартість 1 ц, грн.	403,6	418,1	545,7	+142,1	+35,2
Ціна реалізації 1 ц, грн.	1009,8	1311,3	5371,5	+4361,7	+431,9
Прибуток на 1 ц, грн.	606,2	893,2	4825,8	+4219,6	+696,1
Приходиться на 1 га:					
виробничих витрат, грн.	13,8	15,7	19,2	+5,4	+39,1
виручки, грн.	56,1	77,8	47,7	-8,4	+15,0
прибутку, грн.	33,7	53,0	42,9	+9,2	+27,3
Рівень рентабельності виробництва, %	150,2	213,6	884,2	+734,0	
Рівень рентабельності продаж, %	60,0	68,1	89,8	+29,8	

Джерело: узагальнено автором на основі проведених розрахунків 2.3. п.п. дослідження

Дані таблиці 2.23 показують позитивні тенденції в показниках ефективності виробництва і реалізації насіння соняшнику. Стрімко переважаючи темпи ринкових факторів (ціни, виручки) над виробничими (собівартістю, виробничими витратами), незважаючи на те, що вони мають динамічні темпи зростання, обумовили надвисоку суму прибутку, а відтак рентабельності. Рівень рентабельності виробництва соняшнику в 2022 році в порівнянні з 2020 роком збільшився на 734 п.п.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА, РЕАЛІЗАЦІЇ І ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ В СФГ «УРОЖАЙ»

3.1 Внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва і реалізації соняшнику

Ефективність діяльності підприємств залежить від системи внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх умовно можна віднести резерви підвищення ефективності і інтенсивності використання землі, засобів і предметів праці, самої праці, фінансових і нематеріальних активів. Галузь рослинництва об'єднує в собі багатогранні економічні відносини, які формуються і обумовлюються особливостями кожної підгалузі.

Актуальним залишається питання пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва соняшнику, як перспективного виду виробництва в досліджуваному підприємстві.

В процесі попередніх досліджень було встановлено стрімке зменшення врожайності в звітному періоді, що дає підстави говорити про наявні резерви.

Одним з резервів підвищення ефективності є підвищення врожайності до максимально очікуваної в виробничій програмі (плані економічного розвитку) підприємства.

До факторів, які забезпечать стабільні врожаї і дозволять підвищити валові збори можна віднести (табл. 3.1):

Таблиця 3.1 – Фактори забезпечення програмних врожаїв соняшнику

№	Назва фактору	Дія фактору на урожайність
1	2	3
1.	Сучасні високоврожайні гібриди. Переваги: посухостійкість, стійкість до вилягання і осипання, високоолійні (не < 45 %), адаптовані до регіонального клімату зі схожістю не нижче 85 %.	Оптимальний підбір гібриду забезпечує 35 % урожайності.
2.	Якісне насіння, маса насінини з розрахунку не менше 50 г. на 1000 насінин.	Використання каліброваного (крупного, виповненого) насіння забезпечує підвищення врожайності на 16-18 %.

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
3.	Своєчасна профілактика та боротьба з хворобами та шкідниками (протруювання насіння та обробка стимуляторами росту і мікродобривами) тощо.	При превентивному захисті урожайність підвищиться на 10-15 %.
4.	Дотримання сівозмін (період повернення на поле не раніш як за 7-8 років). Попередник в зоні Лісостепу – озима пшениця, ячмінь, кукурудза.	Через скорочення терміну ротації в сівозміні втрати врожаю від хвороб зростають від 10-15% до 35%. Кращий попередник дає прибавку 6-12 % врожаю.
5.	Оптимальна густота рослин та спосіб сівби.	Урожайність підвищується на 10-15 %.
6.	Комплексна боротьба з бур'янами, захист від бур'янів за агротехнологічною схемою (зяблевий обробіток ґрунту, передпосівний обробіток ґрунту, ґрунтові та післясходові гербіциди, досходове та післясходове боронування, культивування міжрядь.	Втрата урожайності при недотриманні щонайменше 10-20 %.
7.	Збалансований поживний режим для утворення 1 ц насіння необхідно 4-6 кг азоту, 2-3 кг фосфору, 10-12 кг калію, позакореневе підживлення бором 300-500 г (1,2 кг / на 1 га).	Втрата 20-30 % врожаю та зниження вмісту олії до 5 одиниць.
8.	Своєчасне збирання при вологості зерна 12-4 %. Передзбиральна десикація.	Через різні строки збирання втрачається від 5 до 10 % врожаю.

Джерело: сформовано автором з використанням [8]

Дотримання рекомендаційних агротехнологічних умов сприятиме підвищенню врожайності до потенційної біологічної здатності високопродуктивних інтенсивних гібридів – 50-55 ц/га, при чотирьохполому чергуванні культур, яке вважається ідеальним для вирощування соняшнику, в СФГ «Урожай» підвищити урожайність культури є цілком реальним [20].

Таким чином, дані таблиці свідчать, що, використовуючи досягнення сучасної аграрної науки та технічних можливостей виробництва, можна забезпечити реалізацію продуктивної спроможності соняшнику, збільшивши виробництво продукції з розрахунку на одиницю земельної площі при найменших витратах.

Підвищення рівня врожайності вплинуло на покращення економічних показників – підвищення валового збору, зменшення собівартості і кінцевих фінансових результатів.

Узагальнення даних науково-технологічних джерел інформації [26] засвідчує, що найдинамічніший вплив на зміну урожайності за умови використання інтенсивних технологій спричинюють:

- добрива – 40 %;
- ЗЗР – 30 %;
- СОРР – 10-15 %;
- сівозміна – 5 %.

Таблиця 3.2 – Розрахунок економічних резервів підвищення врожайності соняшнику СФГ «Урожай»

Зміст заходів мобілізації резервів урожайності	Прибавка до базової врожайності	Кількісне збільшення урожайності, ц/га
Використання високоврожайних гібридів	до 25	5,88
Використання крупної виповненої фракції насіннєвого матеріалу	16-18	2,85
Своєчасна профілактика боротьби з хворобами і шкідниками	10-15	2,25
Дотримання сівозмін	10-15	2,52
Кращий попередник	6-12	2,02
Оптимальна густота посівів та спосіб формування густоти	10-15	2,52
Збалансоване органічно-мінеральне живлення	20-30	5,04
Своєчасне збирання при оптимальній вологості	5-10	1,68
Максимально досягнута прибавка врожайності	х	25,03

Джерело: власні розрахунки автора за даними таблиці 3.1

Середня врожайність соняшнику по Україні за результатами 2022 року складає 20,84 ц/га [31].

За даними дослідних інституцій, врожайність соняшнику на перший рік вирощування без добрив та мікробно-хімічних препаратів, використовуючи запаси природної родючості складає 16,8 ц/га, який ми взяли за базовий, при визначенні оптимальної врожайності.

Векторіальним напрямом використання матеріально-технічної бази та скорочення собівартості продукції без втрат якісних параметрів є удосконалення сортності. Доведено, що слід використовувати лише високогібридне насіння з рівнем гібридності понад 98 %, що забезпечує рівень врожайності. Урожайність і

стійкість гібридів на 1,1-1,5 рази перевищує якості сорту [19].

Таблиця 3.3 – Розрахунок економічних резервів в результаті підвищення урожайності

Показник	Значення
Фактична урожайність соняшнику в 2022 році, ц/га	29,1
Середня урожайність соняшнику за 2020-2022 рр., ц/га	37,5
Технологічна можлива урожайність соняшнику, ц/га	41,8
Резерв прибавки врожайності, ц/га	12,7
Резерв приросту валового збору, ц	18034
Фактичні витрати на 1 га, грн.	19240,6
Фактична собівартість 1 ц, грн.	661,2
Собівартість з врахуванням резерву врожайності	460,3
Зменшення собівартості з врахуванням резерву підвищення врожайності, ц	200,9

Джерело: власні розрахунки автора за даними таблиці 3.1 та таблиці 3.2

За даними розрахунків виявили економічні результати підвищення врожайності до теоретично можливої на 12,7 ц/га. За умови збільшення урожайності, яка є основним чинником валового виробництва, останній зросте на 18034 ц, або на 42,5 % собівартість 1 ц насіння соняшнику за інших незмінних умов зменшиться на 200,9 грн.

Вирощування соняшнику є пріоритетним видом аграрного виробництва, оскільки стабільно забезпечує прибуток за умови перевищення доходу над витратами, що в свою чергу залежить від попиту на продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому товарних ринках.

Екологізація, як напрям розвитку сільського господарства, стосується і галузі виробництва олійних культур. На основі екологічних методів господарювання збільшується виробництво конкурентоспроможної продукції. Екологічне виробництво соняшнику не виключає традиційних технологій, а лише є його альтернативою. СФГ «Урожай» як великотоварному підприємству рекомендуємо частину сільськогосподарських угідь виділити під екологічно орієнтоване виробництво, а в подальшому кооперування в новостворену регіональну асоціацію товаровиробників екологічної продукції, які стратегічно потребують створення і формування альтернативного товарного ринку державного регулювання.

В найближчій перспективі, виходячи зі світових і вітчизняних тенденцій, очікується розширення площ вирощування органічного соняшнику.

Першою умовою переходу на органічне виробництво є підбір органічного насіннєвого матеріалу, для зони Лісостепу скоро та ранньостиглих сортів, з високим потенціалом врожайності та підвищеною адаптивністю до хвороб, посухи, шкідників та інших несприятливих факторів певної зони.

Рельєф і склад ґрунтів, природно-кліматичні умови, в яких знаходяться межі землекористування СФГ «Урожай» (водозабезпечення, сонячне освітлення, температурний режим, час заморозків) відповідають вибагливості сортів органічного соняшнику.

Діючі сівозміни, структура галузевого поєднання з розширеним виробництвом тваринницьких галузей і інші організаційні умови є кращими з рекомендованих до органічного виробництва.

Основним добривом в органічному виробництві є гній та органічні залишки попередників. Соняшник також активно реагує на післядію гною внесеного під попередника (дає прибавку 2-3 ц/га).

Крім гною, альтернативним добривом можуть бути швидкодійні комерційні, такі як швидкорозчинний азот, підживлення бором, мікродобрива та добрива, виготовлені на основі гумінових речовин, бактерії грибів та мікродобрива, затверджених Українським сертифікаційним органом «Органік стандарт», протруювання насіння та боротьбу з хворобами також здійснювати сертифікованими даною інституцією засобами.

Таблиця 3.4 – Розрахунок вартості біопрепаратів

Назва препарату	Ринкова вартість	Доза препарату		Вартість на 1 га, грн.	
		на 1 т насіння, л	на 1 га посіву, л	обробка насіння	обробка рослин
Фітоспорин	160	0,15	0,4	2,4	64
Фіто-Хелп	384	0,80	0,5	30,7	192
Фітоцид-р	320	0,15	0,3	4,8	96
Гарт-Супер	820	0,02	0,8	3,2	656
Агростимулін	1940	0,02	0,2	3,9	384
	x	x	x	45,0	1392

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Пропонується використання насіння соняшнику із класу органічних гібридів Тунка – 5000 грн./п.о. (150 тис. насіння) та на 5580 – 5300 грн./ п.о.

Таблиця 3.5 – Розрахунок ефективності органічного виробництва соняшнику СФГ «Урожай»

Показник	Факт	Органічне виробництво	Абсолютне відхилення	
Прямі витрати на оплату праці	601,0	601,0	0,0	
Насіння	1988,9	2500,0	+511,1	
Мінеральні добрива, засоби захисту	8016,1	5016,1	-3000,0	
Органічні добрива	0,0	1000,0	+1000,0	
Нафтопродукція	2292,0	2292,0	0,0	
Інші матеріальні витрати	1807,0	807,0	-1000,0	
Інші прямі і загальновиробничі витрати	5170,3	4190,0	-980,3	
Разом	19875,3	16406,1	-3469,2	
Результативні показники				
Показник	Факт	Органічне виробництво	Абсолютне відхилення, ±	Відносне, %
Максимальна врожайність	40,0	28,0	-12,0	-30,0
Собівартість, грн.	496,9	585,9	+89,0	+17,9
Виручка від реалізації, грн.	1200,0	1500,0	+300,0	+25,0
Прибуток на 1 га	703,1	914,1	+211,0	+30,0
Рівень рентабельності виробництва	141,5	156,0	+14,5 п.п.	

Джерело: власні дослідження автора на основі попередніх розрахунків

Таким чином, проведені розрахунки показують, що при застосуванні технології органічного виробництва екологічно чистого соняшнику СФГ «Урожай» отримає урожайність на 30 % нижче середньодсягнутого фактичного рівня. Собівартість 1 ц соняшнику органічного виробництва на 17,9 % буде вищою від того, який отриманий з використанням традиційної інтенсивної технології, однак за рахунок більш високої ціни реалізації рентабельність виробництва стане на 14,5 п.п. вище фактично досягнутого.

СФГ «Урожай» для підвищення ефективності виробництва соняшнику може

дозволити в сівозміні виділення 200 га по попереднику ячменя ярого вирощувати органічний соняшник.

З метою подальшого утримання конкурентних позицій на ринку соняшнику в Україні фермерському господарству необхідно ретельно здійснювати моніторинг цінових сезонних коливань, тенденції світових ринків, маржі переробки соняшнику в країнах ЄС і інших країн-споживачів продукції (Індія, Іспанія, Китай, Єгипет) і конкуренції між переробниками.

Таблиця 3.6 – Актуальні ціни зернотрейдерів на соняшник в Роменському районі Сумської області станом на 10.11. 2023 р.

	Ціна за тону, грн.
KERNEL – Полтавський МЕЗ	11733
KERNEL –Кропивницький МЕЗ	11666
AGRO-Provision Придніпровський МЕЗ	11466
МХП – Миронівський ЗВКК	11420
МХП – Катеринопільський елеватор	11403
МХП – ОРІЛЬ-ЛІДЕР	11325
Група компаній Прометей (Староконстантиновський елеватор)	10691
Бердичевський елеватор	10311
Васильківський хлібопродукт	9937

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Середня ціна змінюється кожен тиждень, остання ціна на момент проведення дослідження складає 11626 грн. з НДС, при курсу НБУ 36,06 грн.

Таким чином, ситуація, яка склалася на державному і світовому ринках обумовила переважаючі темпи зростання рівня рентабельності виробництва соняшнику над темпами зростання витрат на його виробництво. Ціна реалізації, яка зросла в десятки разів, що далеко перевищує ціни на такі культури як озиму пшеницю, кукурудзу і інші не менш популярні в аграрному секторі, ставлячи соняшник на домінуючі позиції в аграрному бізнесі.

Поглиблення процесу інтенсифікації виробництва на основі підвищення рівня і культури землеробства, раціонального використання матеріальних ресурсів, оптимізації умов організації і стимулювання праці в галузі сприятиме в

подальшому підвищенню продуктивності посівних площ під даною культурою, що забезпечить підприємствам, які займаються вирощування соняшнику досягти висококонкурентних позицій.

Соняшник для СФГ «Урожай» є стратегічною культурою з високою ефективністю інвестиційних вкладень в розвиток цієї галузі. Рівень рентабельності виробництва соняшнику перевищує середню рентабельність виробництва як в галузі рослинництва, так і в цілому по підприємству, однак для підвищення ефективності його вирощування СФГ «Урожай» необхідно врахувати наступні фактори:

- удосконалення розміщення посівів в польовій сівозміні, враховуючи, що площі соняшнику входять в 3 основні культури, а за ботанічних і біологічних особливостей недоцільно (навіть за існуючих прогресивних технологій вирощування) повторне розміщення на одному полі впродовж 5 років;
- застосовуючи інтенсивні технології вирощування, вимогливість до підбору сортів, ефективні засоби захисту рослин і відновлення ґрунтів;
- з метою підвищення цінової межі на одиницю продукції впроваджувати високоврожайні гібриди з високим вмістом олії;
- інтегруватись в кооперативи чи агропромислові формування (за наявності ресурсів), створювати власні інфраструктурні об'єкти з метою вирішення питання більш раціонального використання врожаю.

Одним з напрямів в підвищенні ефективності підгалузі вирощування соняшнику, галузі рослинництва і підприємства в цілому є вирощування соняшнику на окремих полях на умовах органічного виробництва.

Для чого є всі передумови: кліматичні, стан ґрунтів, великий масив земельного банку. В ситуації різкого зростання попиту на органічну сировину, вирощування соняшнику на окремих 200-300 га сільськогосподарських угідь в СФГ «Урожай» стане висококонкурентним видом бізнесу.

3.2 Ефективність переробки соняшнику на власних потужностях СФГ «Урожай»

Саме з насіння олійних культур отримують унікальну сировину для виробництва технічних та харчових олій, а також харчових та кормових видів білкових добавок з високим вмістом макро- та мікроелементів біоактивних речовин.

Крім того, насіння соняшнику має неоціненну перевагу – це органічна продукція, він не має промислових, на відміну від сої, ріпаку і кукурудзи, генномодифікованих сортів, а розвивається тільки як результат селекції. А це означає, що олія вироблена із соняшнику входить в нішу продукції, виготовленої з екологічно-чистих культур.

Ефективне виробництво соняшнику можливе перш за все, якщо складається відповідно комплексна структура до складу якої входить сукупність різних виробничих галузей і видів діяльності: виробництво сировини; заготівля; зберігання; реалізація насіння соняшника; переробка сировини; реалізація продукції переробки.

Проте, якщо створення такої інфраструктури сьогодні можливе в СФГ «Урожай», наразі необхідна тісна співпраця з науково-дослідними інститутами, селекційними центрами, конструкторськими бюро, консалтинговими фірмами і посередницькими організаціями, які забезпечуватимуть ефективний збут олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту.

Сьогодні в Україні 20-30% олії виробляється не мега-виробниками, а невеликими підприємствами. Попит на ринку олії стабільний не залежно від сезону, економічної ситуації і інших зовнішніх факторів, а тому такий напрямок діяльності підприємства можна розглядати як бізнес.

Якість соняшnikової олії залежить від якості насіння соняшнику, умов зберігання перед віджимом, вмістом олійності, яка в свою чергу крім сорту насіння (гібридів) залежить від агрокліматичних умов вирощування. Для рівня ефективності виробництва необхідно, щоб пік попиту на кінцеву продукцію і

дозрівання сировини співпадали. А тому для забезпечення умов якості доцільно і оптимально вигідно використовувати власну сировину.

Перед переробкою проводиться додаткове очищення, сушіння, руйнування шкіри насіння та відділення її від ядра. З подрібненого насіння виходить мезга.

Таблиця 3.7 – Технологічні етапи виготовлення олії

Технологічна операція	Характеристики
Віджим олії. Отримання сирої олії і макухи	I спосіб – гаряче пресування. Мезгу підігрівають до 100-110 °С в жаровнях, перемішуючи і зволожуючи і віджимають в шнекових пресах. II спосіб – холодний віджим.
Екстрагування соняшникової олії (витягування жиру із сировини). Отримують місцелу – розчин олії в розчиннику і шрот – твердий залишок.	Екстрагування проводиться в спеціальних апаратах-екстракторах з застосуванням органічних розчинів (екстракційних бензинів). Розчин відганяють примусовим методом в дистилятори і шнекові випарники. Олію відстоюють і фільтрують.
Рафінація олії (знеособлення). I ступінь – товарна нерафінована.	Олія позбавляється механічних домішок, відстоюється, фільтрується, центрифугується.
II ступінь – товарна гідратована має меншу біологічну цінність, але більш тривалий термін зберігання.	Видалення фосфатидів (гідратація) здійснюється невеликою кількістю гарячої (70°C) води. Видаляються білкові та слизові речовини, вільні жирні (здатні до пригорання) кислоти, важкі метали та пестициди.
III ступінь – товарна рафінована недезодорована (прозора, з запахом і кольором)	Виводяться надлишки вільних жирних кислот.
IV ступінь – рафінована олія	Відбілювання – обробка абсорбентами органічного походження (спеціальними глинами), видалення насінневих пігментів.
V ступінь – товарна рафінована дезодорована олія	Дезодорація – видалення ароматичних речовин гарячою сухою парою 170-230°C в умовах вакууму.
VI ступінь – товарна рафінована дезодорована олія	Виморожування (Обезбарвлення) – видалення воску, який надає колір каламутності в зимовий період

Джерело: розробка автора з використанням даних [29]

Фасування олії можна проводити в пляшки. Термін зберігання нерафінованої – 4 місяці, рафінованої – 6 місяців.

Олія, яка продається на розлив має термін зберігання до трьох місяців.

Технологію виробництва олії на власному міні-заводі можна представити схемою (рис. 3.1).

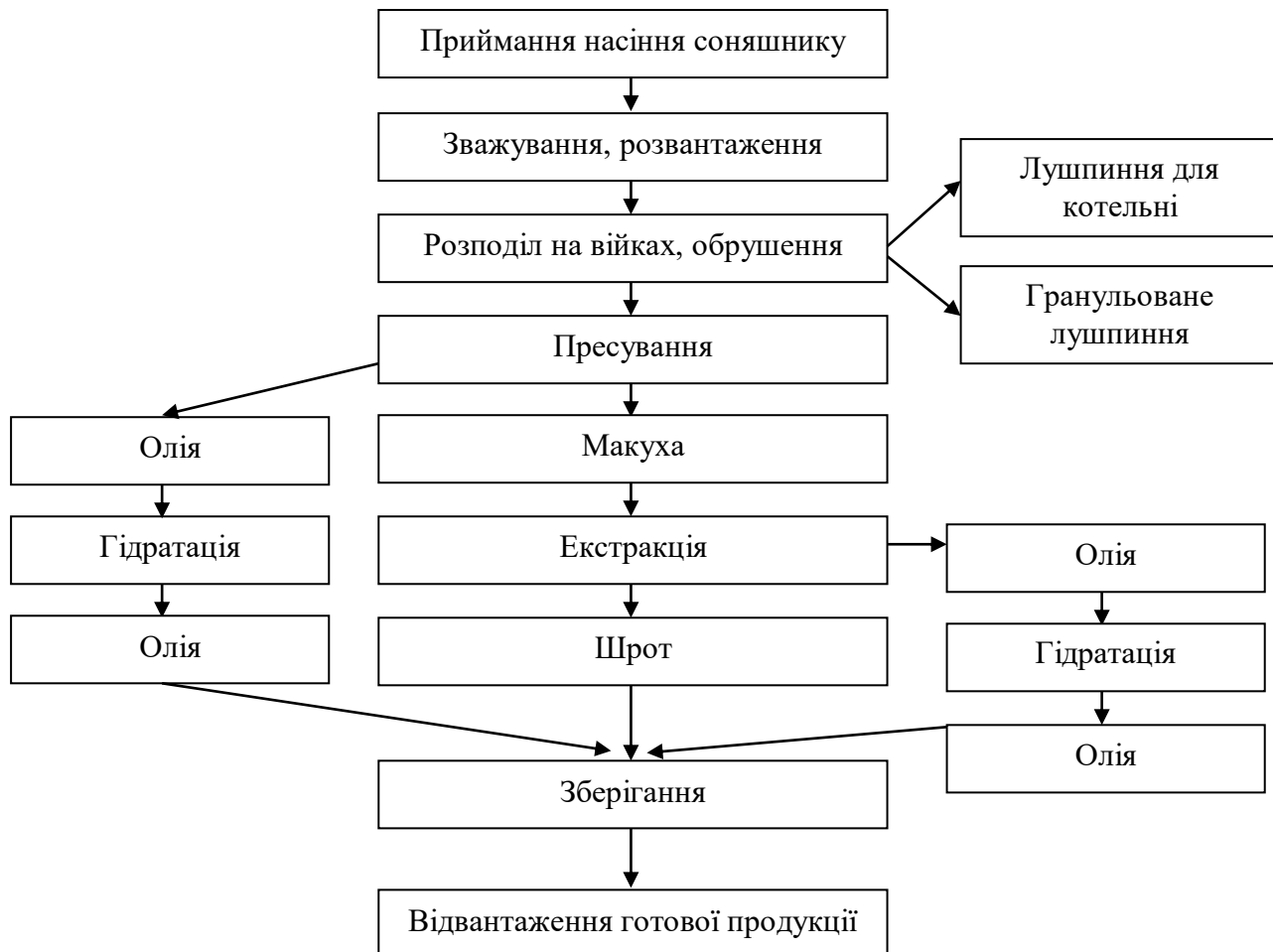

Рисунок 3.1 – Блок-схема виробництва продуктів первинної переробки соняшника

Джерело: власна розробка автора на основі даних таблиці 3.7

Виробничі параметри проекту переробки насіння соняшнику залежать від виходу готової продукції в результаті переробки:

- вихід соняшникової олії – 49 %;
- вихід шроту – 36 %;
- вихід лузги – 15 %.

Лушпиння (15 % ваги соняшнику) буде використовуватися власною котельнею у вигляді палива для генерації технологічної пари.

Ми пропонуємо бізнес-розрахунок переробки насіння соняшнику, як власної сировини, на міні-заводі потужністю 1000 л олії за добу, як і створення окремого інфраструктурного об'єкта єдиного аграрного виробничо-промислового комплексу СФГ «Урожай».

I. Устаткування і капітальні вкладення

Одним із завдань створення виробничої структури з виробництва соняшникової олії на базі СФГ «Урожай» є підбір і закупівля промислового обладнання, відповідно до вищенаведеної технології.

При потужності виробництва 5280 кг на добу при однозмінній роботі вартість лінії по виробництву і упаковці масла з витратами на доставку і монтаж становитиме близько 3,1 млн. грн.

Таблиця 3.8 – Сумарна вартість промислового обладнання міні-заводу

Найменування	Вартість, тис. грн.
Сепаратор	45-50
Сушально-вієчна машина	70-80
Вальцевий станок	400
Вогневі жарові (при продуктивності 300 кг мізги) 2-3 шт. продуктивністю 800 кг на годину	240-360
Шнековий прес (при продуктивності не менше 10 т на добу)	600-800
Фільтр механічний (2-3 шт.) для віджиму масла	200-300
Апарат для рафінації та дезодорації	700
Обладнання для розливу	500
Разом	2690
Витрати на доставку і монтаж обладнання 15-20 %	375-500
Всього	3100

Джерело: власна розробка автора

Придбання окремих компонент обладнання більш економічний шлях, але має певні недоліки: проблема сумісності, більш тривалий процес запуску виробництва.

Є інший спосіб – придбання повнокомплектної лінії від однієї компанії ТОВ «ТАН», які пропонують шеф-монтаж та професійне налагодження технологічної лінії і обладнання власного виробництва за приблизьмо однаковою загальною вартістю.

Для облаштування заводу по переробці насіння соняшнику необхідна певна площа технологічних і складських приміщень для забезпечення якості проведення повного технологічного циклу, включаючи реалізацію готової продукції.

Таблиця 3.9 – Необхідна наявність приміщень

Назва	Площа, м ²
Основний виробничий цех	30-40
Складські приміщення для зберігання сировини	50
Склад для зберігання макухи	45
Приміщення для зберігання готової продукції	40-50
Адміністративно-господарські приміщення	15-20
Разом	180-205
Капітальні витрати на ремонт і модернізацію до нормативних вимог стану підлоги, стін, стелі, тис. грн.	З розрахунку 20 тис. на 1 м ² 4100

Джерело: власна розробка автора з використанням даних таблиці 3.7 та таблиці 3.8

СФГ «Урожай» володіючи майновими паями більше 4200 пайовиків має в своєму користуванні достатньо робочих господарських каркасних приміщень, з підведеним електропостачанням, водопостачанням, каналізацією, потребуючі лише капітального ремонту і модернізації.

На 1 тону оброблювальної в добу сировини повинно припадати не менше 40 м² вільного простору.

Таблиця 3.10 – Чисельність персоналу і фонд оплати праці

Посада	Кількість працівників	Фонд оплати праці	
		за місяць, тис. грн.	за рік, тис. грн.
Завідувач	1	12,0	144,0
Майстри	4	40,0	480,0
Технологи	2	20,0	240
Підсобні працівники	4	28,0	336
Прибиральниці	2	13,0	156,0
Техніки-наладчики	2	16,8	202,0
Разом	15	129,8	1558,0

Джерело: власна розробка автора з використанням даних таблиці 3.7 та таблиці 3.8

Заробітна плата відрядно-преміальна, при змінному графіку роботи 2×2.

Сучасні технологічні лінії здатні працювати з мінімальними затратами ручної праці. Втручання людини необхідно для контролю за обладнанням олійно-переробного цеху. Кваліфікований, спеціально навчений персонал має проводити технічні огляди обслуговування та ремонт обладнання. Для майстрів, технологів і техніків необхідні розуміння основ технологічних процесів, навички роботи з обладнанням.

Загальний фонд оплати праці працівників штатною чисельністю в 15 осіб складе 1558,0 тис. грн.

На фонд оплати праці сума нарахувань єдиного соціального внеску у розмірі 22 % складе 342,8 тис. грн.

Витрати на сировину визначаємо з фактичної собівартості насіння соняшнику за 2022 рік. При ефективному фонді робочого часу 200 днів в рік, при двозмінній роботі обладнання і добовій переробці 350 т. за годину загальна потреба в сировині складе 10560 ц, при собівартості залишків насіння 661,2 грн, за ц – собівартість всього необхідного обсягу сировини буде дорівнювати 6985,4 тис. грн.

Витрати на технологічну енергію при ефективному режимі роботи обладнання складе 1693,9 тис. грн.

Таблиця 3.11 – Витрати на технологічну електроенергію

Показники	Значення
Ефективний фонд часу роботи обладнання, год.	4064
Встановлена потужність, кВт	104,2
Кількість спожитої електроенергії, кВт/ годину	338775
Ціна за 1 кВт технологічної електроенергії, грн.	5,0
Загальна вартість, тис. грн.	1693,9

Джерело: власні розрахунки автора

Ефективний фонд роботи обладнання розраховали при 16 год. його роботи на добу (2 зміни), при розрахунку одночасного споживання коефіцієнт складає 0,8.

Для технологічних потреб необхідний певний обсяг технічної води.

Таблиця 3.12 – Витрати на водопостачання

Показники	Кількість (обсяг)
Обсяг переробки, т	1400
Норма витрачання води, м ³ /т	0,03
Загальна кількість спожитої води, м ³	42
Вартість	4240

Джерело: власні розрахунки автора

Однією із статей операційних витрат є витрати пов'язані з амортизаційними відрахуваннями.

Таблиця 3.13 – Розрахунок амортизаційних відрахувань

Показник	Величина
Норма амортизації активної частини основних виробничих фондів	10,0
Норма амортизації пасивної частини основних виробничих фондів	5,0
Балансова вартість активної частини, тис. грн.	3100,0
Балансова вартість пасивної частини, тис. грн.	3050,0
Сума амортизації активної частини основних фондів, тис. грн.	310,0
Сума амортизації пасивної частини основних фондів, тис. грн.	152,5

Джерело: власні розрахунки автора

До загальної суми операційних витрат ми включили витрати на пакування виходячи з річного обсягу переробки та вартості пакувальних матеріалів.

Адміністративні і інші загальновиробничі витрати будуть становити 10 % від загальної суми операційних витрат.

Узагальнення операційних витрат на експлуатацію міні-заводу з виробництва олії на власній сировині представлено в наступній таблиці.

Таблиця 3.14 – Узагальнення операційних витрат провадження проекту на рік

Стаття витрат	Сума, тис. грн.
Сировина	6985,4
Заробітна плата	1558,0
Витрати на соціальні заходи	342,8
Електроенергія	1693,9
Водопостачання	424,0
Амортизація	462,5
Адміністративні і інші операційні витрати (10%)	698,5
Витрати на пакування	177,7
Разом витрат	11644,3

Джерело: власні розрахунки автора

Таким чином, загальна сума операційних витрат в середньому за рік виходячи з попередніх досліджень і методу екстраполяції становитиме 11644,3 тис. грн.

Виробничий план представляє собою завершений розрахунок, коли будуть визначені фінансові результати.

Таблиця 3.15 – Розрахунок надходжень коштів від реалізації виробничої програми

Показники	Сума
Валове виробництво насіння соняшнику, ц	59356
Кількість необхідної сировини для власної переробки	10560
Частка переробленої продукції в загальному виробництві, %	17,8
Вихід очищеної, гідратованої, рафінованої, дезодорованої, вимороженої соняшникової олії, ц $10560 \times 0,42 \times 0,96 \times 0,92 \times 100 = 37,1 \%$	3917
Ціна реалізації, грн. за ц. (1кг-50 грн.)	5000
Сума виручки від реалізації олії, тис. грн.	19585,8
Шрот соняшниковий, %	58
Маса шроту, ц	6124,8
Ціна за 1 ц шроту, грн.	380
Сума виручки від реалізації шроту само вивозом, тис. грн.	2327,4
Загальна середньорічна сума чистого доходу від реалізації проекту, тис. грн.	21913,2
Сума чистого прибутку, тис. грн.	10268,9
Рентабельність виробництва олії, %	108,2
Рівень рентабельності реалізації насіння соняшнику, %	89,8

Джерело: власні розрахунки автора

Виходячи з технології переробки і технічних характеристик обладнання для виробництва і очищення соняшникової олії при переробці насіння соняшнику масляністю 50 %, можна отримати 42 % екструдованої очищеної олії, при подальшій технологічній доробці отримати 96 % гідратованої вимороженої та 92 % дезодорованої рафінованої олії за повної завантаженості сировиною виробничих потужностей щорічно завод може виробити 3917 ц олії та 6124,8 ц шроту.

Загальна сума виручки за цін реалізації 2022 року складе 21913,2 тис. грн., рівень рентабельності виробництва олії складе 108,2 %

Таблиця 3.16 – Показники економічної ефективності капітальних вкладень

Показники	Сума
Одноразові капітальні вкладення : придбання обладнання, тис. грн.	3100,0
ремонт і підготовка приміщень, тис. грн.	4100,0
Інші капітальні роботи 10 % від загального обсягу витрат, тис. грн.	720,0
Разом	7920,0
Сума чистого прибутку, тис. грн.	8557,6
Рентабельність проекту, %	108,1
Термін окупності, місяців	11,5

Джерело: власні розрахунки автора

Сума чистого прибутку після оподаткування від операційної діяльності за перший рік експлуатації проектних потужностей складе 8557,6 тис. грн., при капітальних вкладеннях в обсязі 7920,0 тис. грн. рентабельність проекту складе 108,1 %, а термін окупності – 11,5 місяців.

Крім того, використання рослинних відходів від переробки (лушпиння, кошики, рослинне сміття) можна використати для виробництва твердого біопалива або використати в якості палива при опаленні виробничих будівель, споруд, сушіння продовольчого і фуражного зерна. Реалізація лушпиння соняшнику, що переробляється на виготовлення паливних брикетів може принести від 50 грн. додаткового прибутку з 1 т переробленої сировини.

Ефективність проекту за рентабельністю та терміном окупності підтверджують популярність даного виду бізнесу для СФГ «Урожай».

Ринок соняшникової олії має зростаючі тенденції, каналом збуту продукції можуть бути не тільки оптова і роздрібна торгівля для забезпечення харчових потреб населення, а і продаж підприємствам фармацевтичної промисловості та косметологічної сфери. При виході на більш великі обсяги можна претендувати на експортні операції.

ВИСНОВКИ

Природно-кліматичні та ґрунтові умови регіону, в якому знаходяться площі землекористування СФГ «Урожай», а саме рівень зволоженості ґрунту і повітря, стан ґрунту після попередників і рівень мінерального живлення, здатність інтенсивного відновлення фізико-хімічних властивостей ґрунту сприяють вирощуванню соняшнику.

Соняшник в СФГ «Урожай» є лідером серед сільськогосподарських товарних культур, єдиним в складі олійних культур і його площі посівів мають тенденції до збільшення. Крім того, площі соняшнику стоять в ряду з рекомендованими для зони Лісостепу для соняшнику попередниками – озимої пшениці і ячменю.

В структурі посівних площ соняшник займає третє місце і його площа змінюється від 13,0 % до 14,2 %. Вся площа під посівом соняшнику обробляється мінеральними добривами в нормативній потребі, пестицидами. Органічні добрива в СФГ «Урожай» під соняшник не вносяться.

Роль галузі виробництва соняшнику в СФГ «Урожай» просліджується не лише по питомій вазі культури в загальних площах посівів, а інших економічних показниках, а саме: валове виробництво соняшнику в загальному обсязі валового виробництва займає 10-11 %%; питома вага чистого доходу підгалузі в загальній сумі виручки в середньому за період дослідження складає 12,5 %, збільшившись з 8,5 до 19 % в 2022 році; від 16,9 до 80 % змінюється частка прибутку від реалізації соняшнику в сумі чистого фінансового результату підприємства.

Валовий збір соняшнику, незважаючи на зростання пріоритету в площі посіву зменшилась за досліджуваний період на 29%. Валовий збір є вихідною величиною для визначення ефективності виробництва, оскільки є основним джерелом надходження товарної продукції для реалізації чи переробки.

За останні роки спостерігається негативна тенденція в зміні врожайності, за період дослідження зменшення врожайності відбулося на 35,8 %.

Однак, враховуючи те, що соняшник є традиційною для підприємства

культурою і середня врожайність його в СФГ «Урожай» далеко вище від середньої врожайності по Україні, ми провели більш поглиблений аналіз урожайності.

Провівши відповідні математичні перетворення системи лінійних залежностей отримали кінцеву формулу базового і прогнозованого параметру аналітичного показника.

Початкова прогнозована урожайність соняшника в СФГ «Урожай» складає 35,3 ц/га, а середньорічний приріст урожайності соняшнику при збереженні всіх факторних тенденцій складатиме 0,8 ц/га.

Вплив нижчевизначених факторів на збір насіння соняшнику в 2022 році як в порівнянні з 2020 роком, так і в порівнянні з попереднім 2021 роком має однаковий напрям дії, а саме: одним з двох основних факторів на валовий збір негативно впливає зменшення врожайності і валовий збір зростає за рахунок екстенсивного фактору – збільшення посівних площ.

Насіння соняшнику як продукція технічної культури за оптимальних умов товарного ринку повинна мати 100 % рівень товарності.

СФГ «Урожай» щорічно має великі залишки перехідно-нереалізованої сировини насіння соняшнику. При чому кількість залишків за початок 2020, 2021, 2022 років не на багато менша, або навіть перевищує кількість зібраного врожаю.

Слід зважати на те, що насіння соняшнику надійно зберігається тільки за вологості, меншою за 7 % і температурою, не нижче 10°C. За вологістю 8 % і температурі до 20°C – максимальна тривалість зберігання – 1,5 місяців, 10°C – 4,5 місяців, за 1°C – понад 6 місяців.

Тому маркетинговим службам необхідно зважити додатково понесені доходи, в зв'язку з реалізацією готової продукції в наступні маркетингові періоди з понесеними операційними витратами на зберігання продукції та можливими втратами в ході тривалого зберігання.

Аналізуючи динаміку і структуру виробничих витрат на вирощування соняшнику слід зазначити, що її абсолютна величина за 3 роки зросла майже в два рази і склала в 2022 році 27321,6 тис. грн. в порівнянні з 17798,7 тис. грн. в 2020

році. В відносному порівнянні збільшення витрат по елементах можна відмітити найдинамічніший рівень по збільшенню прямих витрат на оплату праці і відрахуванням на соціальні заходи від фонду заробітної плати на 130,8 та 133,0 відсотків. Зросли на 146,1 % витрати на паливно-мастильні матеріали, на 86,2 % збільшилась сума витрат на мінеральні добрива.

Структурні зрушення в переліку елементів витрат за досліджуваний період склали $\pm 11,2$ п.п.

В 2023 році витрати на 1 га склали 19240,6 грн., тоді як в 2020 році – 13808,1, в відносному вираженні приріст витрат складає 39,3 %. Якщо порівнювати виробничі витрати на 1 га з іншими товарними культурами можна стверджувати, що на вирощування соняшнику СФГ «Урожай» витрачає найменшу їх вартість: на 37,0 % сума витрат на вирощування кукурудзи і на 22,7 % сума витрат на вирощування озимої пшениці перевищують витрати на вирощування соняшнику. Однак це не говорить про соняшник, як низькоінтенсивну культуру.

Нами проаналізовано вплив двох факторів першого порядку на зміни виробничої собівартості 1 ц насіння соняшнику в 2022 році в порівнянні з 2020 (базовим) і 2021 роками. Висновок однозначний, що на збільшення собівартості вплинули обидва фактори – зростання суми виробничих витрат в розрахунку на гектар посівної площі і зменшення урожайності культури.

Інтенсивність впливу кожного фактору в залежності від періоду порівняння різна, хоч і однаково направлена. На зростання собівартості 1 ц в 2022 році в порівнянні з 2020 роком в більшій мірі вплинуло зростання витрат на 1 га, а в порівнянні з 2021 роком – зменшення врожайності.

В 2020 і 2021 році, незважаючи на те, що виробництво продукції може бути меншим валової реалізованої на обсяг внутрішньогосподарського обороту, виробнича собівартість реалізованої продукції перевищує виробничу собівартість виробленої продукції.

Виробнича собівартість виробленої продукції в 2020 році нижче від виробничої собівартості реалізованої і комерційної собівартості, тоді як в 2022

році навпаки – вища за обидва параметри витрат в розрахунку на 1 ц соняшнику.

Таким чином, прибуток від реалізації одного центнера визначається як різниця між ціною і комерційною собівартістю. А загальна сума фінансового результату залежить від кількості реалізованої продукції. Фінансові результати не є постійною величиною, а формуються і змінюються під дією цих же трьох факторів: собівартості, ціни і обсягу реалізації.

Можна зробити висновок, що загальна сума прибутку від реалізації соняшнику зросла на 17437,7 тис. грн., або на 40,3 % в порівнянні з базовим 2020 роком, одночасно зі зменшенням обсягу реалізації більш як в 5 разів. Кількість реалізованої продукції в 2022 році склала 16,9 % від рівня 2020 року. Собівартість продукції теж зросла, але сприятлива цінова ситуація обумовила прибутковість галузі виробництва і реалізації соняшнику прибутковою і високорентабельною.

Основним фактором зростання прибутку в 2023 році в порівнянні з попередніми періодами був ринковий – середньореалізаційна ціна.

Подібна ситуація склалася і в порівнянні з 2021 роком, однак перевищення негативного впливу зменшення обсягу реалізації вже в 2021 році високорентабельного насіння соняшнику обумовило зменшення прибутку на 60566,1 тис. грн., а з врахуванням інших чинників стало вирішальним в зменшенні прибутку від реалізації соняшнику на 10967,9 тис. грн.

Ціна на соняшник в Україні і в 2023 році продовжує бити рекорди зростання, склавши станом на 11 листопада 2023 року від 9 до 13 тис. грн. за тону.

Ціна на соняшник, являючись сьогодні домінуючим фактором прибутковості галузі залежить від безлічі чинників: кліматичних умов, рівня врожайності соняшнику у вітчизняних товаровиробників, конкурентних позицій продукції, стабільності валюти, швидкості подолання ринкових бар'єрів тощо.

Дотримання рекомендаційних агротехнологічних умов сприятиме підвищенню врожайності до потенційної біологічної здатності високопродуктивних інтенсивних гібридів – 50-55 ц/га, при чотирьохполому чергуванні культур, яке вважається ідеальним для вирощування соняшнику, в СФГ «Урожай» підвищити урожайність культури є цілком реальним.

Таким чином, використовуючи досягнення сучасної аграрної науки та технічних можливостей виробництва, можна забезпечити реалізацію продуктивної спроможності соняшнику, збільшивши виробництво продукції з розрахунку на одиницю земельної площі при найменших витратах.

Узагальнення даних науково-технологічних джерел інформації засвідчує, що найдинамічніший вплив на зміну урожайності за умови використання інтенсивних технологій спричиняють: добрива – 40 %; ЗЗР – 30 %; СОРР – 10-15 %; сівозміна – 5 %.

За даними розрахунків виявили економічні результати підвищення врожайності до теоретично можливої на 12,7 ц/га. За умови збільшення урожайності, яка є основним чинником валового виробництва, останній зросте на 18034 ц, або на 42,5 % собівартість 1 ц насіння соняшнику за інших незмінних умов зменшиться на 200,9 грн.

Екологізація, як напрям розвитку сільського господарства, стосується і галузі виробництва олійних культур. На основі екологічних методів господарювання збільшується виробництво конкурентоспроможної продукції. Екологічне виробництво соняшнику не виключає традиційних технологій, а лише є його альтернативою. СФГ «Урожай» як великотоварному підприємству рекомендуємо частину сільськогосподарських угідь виділити під екологічно орієнтоване виробництво, а в подальшому кооперування в новоствореній регіональній асоціації товаровиробників екологічної продукції, які стратегічно перебувають на шляху створення і формування альтернативного товарного ринку державного регулювання.

Проведені розрахунки показують, що при застосуванні технології органічного виробництва екологічно чистого соняшнику СФГ «Урожай» отримає урожайність на 30 % нижче середньодосягнутого фактичного рівня. Собівартість 1 ц соняшнику органічного виробництва на 17,9 % буде вищою від того, який отриманий з використанням традиційної інтенсивної технології, однак за рахунок більш високої ціни реалізації рентабельність виробництва стане на 14,5 п.п. вище фактично досягнутого.

Таким чином, ситуація, яка склалася на державному і світовому ринках обумовила переважаючі темпи зростання рівня рентабельності виробництва соняшнику над темпами зростання витрат на його виробництво. Ціна реалізації, яка зростає в десятки разів, що далеко перевищує ціни на такі культури як озиму пшеницю, кукурудзу і інші не менш популярні в аграрному секторі, ставлячи соняшник на домінуючі позиції в аграрному бізнесі.

Поглиблення процесу інтенсифікації виробництва на основі підвищення рівня і культури землеробства, раціонального використання матеріальних ресурсів, оптимізації умов організації і стимулювання праці в галузі сприятиме в подальшому підвищенню продуктивності посівних площ під даною культурою, що забезпечить підприємствам, які займаються вирощування соняшнику досягти висококонкурентних позицій.

Ефективне виробництво соняшнику можливе перш за все, якщо складається відповідно комплексна структура до складу якої входить сукупність різних виробничих галузей і видів діяльності: виробництво сировини; заготівля; зберігання; реалізація насіння соняшника; переробка сировини; реалізація продукції переробки.

Проте, якщо створення такої інфраструктури сьогодні можливе в СФГ «Урожай», наразі необхідна тісна співпраця з науково-дослідними інститутами, селекційними центрами, конструкторськими бюро, консалтинговими фірмами і посередницькими організаціями, які забезпечуватимуть ефективний збут олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту.

Сьогодні в Україні 20-30% олії виробляється не мега-виробниками, а невеликими підприємствами. Попит на ринку олії стабільний не залежно від сезону, економічної ситуації і інших зовнішніх факторів, а тому такий напрямок діяльності підприємства можна розглядати як бізнес.

Ми пропонуємо бізнес-розрахунок переробки насіння соняшнику, як власної сировини, на міні-заводі потужністю 1000 л олії за добу, як окремого інфраструктурного об'єкта єдиного аграрного виробничо-промислового комплексу СФГ «Урожай».

Загальна сума операційних витрат в середньому за рік виходячи з попередніх досліджень і методу екстраполяції становитиме 11644,3 тис. грн.

Виробничий план представляє собою завершений розрахунок, коли будуть визначені фінансові результати.

Виходячи з технології переробки і технічних характеристик обладнання для виробництва і очищення соняшникової олії при переробці насіння соняшнику масляністю 50 %, можна отримати 42 % екструдованої очищеної олії, при подальшій технологічній доробці отримати 96 % гідратованої вимороженої та 92 % дезодорованої рафінованої олії за повної завантаженості сировиною виробничих потужностей щорічно завод може виробити 3917 ц олії та 6124,8 ц шроту.

Загальна сума виручки за цін реалізації 2022 року складе 21913,2 тис. грн., рівень рентабельності виробництва олії складе 188,2 %.

Сума чистого прибутку після оподаткування від операційної діяльності за перший рік експлуатації проектних потужностей складе 8557,6 тис. грн., при капітальних вкладеннях в обсязі 7920,0 тис. грн. рентабельність проекту складе 108,1 %, а термін окупності – 11,5 місяців.

Крім того, використання рослинних відходів від переробки (лушпиння, кошики, рослинне сміття) можна використати для виробництва твердого біопалива або використати в якості палива при опаленні виробничих будівель, споруд, сушіння продовольчого і фуражного зерна. Реалізація лушпиння соняшнику, що переробляється на виготовлення паливних брикетів може принести від 50 грн. додаткового прибутку з 1 т переробленої сировини.

Ефективність проекту за рентабельністю та терміном окупності підтверджують популярність даного виду бізнесу для СФГ «Урожай».

Ринок соняшникової олії має зростаючі тенденції, каналом збуту продукції можуть бути не тільки оптова і роздрібна торгівля для забезпечення харчових потреб населення, а і продаж підприємствам фармацевтичної промисловості та косметологічної сфери. При виході на більш великі обсяги можна претендувати на експортні операції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бескупська О.В. Управління еколого-економічною діяльністю підприємств олійно-жирової промисловості: дис. ... к.е.н.: спеціальність 08.00.04 економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2021. 236 с.
2. Бойко О.С., Гейко Л.М. Сучасний стан підприємств олійно-жирової промисловості України. *Економічний простір*. № 157. 2020. С. 32–37. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-6>. (дата звернення: 25.01.2023)
3. В очікуванні ціни. Тривале зберігання соняшнику потребує уважного ставлення до очищення й сушіння. *Agro Times*. 8 грудня 2021. URL: <https://agrotimes.ua/article/tryvale-zberigannya-sonyashnyku-potrebuye-uvazhnogo-stavlennya-do-ochyshhennya-j-sushinnya/> (дата звернення: 14.01.2023).
4. В Україні намолочено майже 51 млн. тонн зерна. *Аграрне інформаційне агентство Agravery.com*. 14.01.2023 р. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-nam>. (дата звернення: 23.01.2023).
5. Васильковська К. Тенденції та перспективи виробництва олійних культур в Україні й аналіз експорту олії. *Економічний гектар*. 19 лютого 2021 р. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi> (дата звернення: 23.01.2023 р.).
6. Велієва В.О. Комплексний економічний аналіз ефективності виробництва соняшника. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 30. С. 32–36. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/8.pdf (дата звернення: 23.12.2022).
7. Галицький О.М., Коммунішина С.А. Сучасний стан та перспективи розвитку виробництва продукції рослинництва в Україні. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2021. № 2. URL: <https://ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/17> (дата звернення: 11.11. 2022 р.).
8. Дясять складових успішного вирощування соняшника. 6 червня 2017. SUPER AGRONOM. Головний сайт для агрономів. URL: <https://superagronom.com/articles/74-10> (дата звернення: 14.01.2023).

9. Дяченко О.В. Шляхи підвищення урожайності соняшнику в умовах сучасних інтеграційних процесів України. URL: www.nbuuv.gov.ua (дата звернення: 18.12.2022).
10. Ільків Л.А. Економічні аспекти виробництва соняшнику. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 661–665. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-139>. (дата звернення: 01.02.2023).
11. Кватернюк А.О. Економічна ефективність продукції рослинництва в контексті інноваційного розвитку України. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-83> (дата звернення: 18.12.2022).
12. Кернасюк Ю.В. Дослідження причин та факторів надмірного розширення площ соняшнику в Кіровоградській області. *Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН*. 2022. № 32. С. 144–153. URL: http://bulletin.imk.zp.ua/pdf/2022/32_32.pdf. (дата звернення: 11.12.2022).
13. Кохан А.В., Лень О.І., Самойленко О.А. Наслідки насичення сівозмін соняшником. *Агроном*. 2019. URL: <https://www.agronom.com.ua/naslidky-nasychennya-sivozmin-sonyashnykom/> (дата звернення: 11.12.2022).
14. Ласло О.О. Показники ефективності застосування регуляторів росту рослин у технології вирощування соняшнику за умов глобальних кліматичних змін. *Вісник ПДАУ*. 2022. № 2. С. 107–112. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/2022/02/12.pdf>. (дата звернення: 01.02.2023).
15. Литовченко Л., Хлопоніна-Гнатенко О., Михайленко В. Фактори впливу на формування економічної поведінки підприємств з виробництва та переробки продукції олійних культур. 2023. *Modeling the development of the economic systems*. № 2. С. 13–18. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-2> (дата звернення: 11.08.2023).
16. Литовченко Л.В. Сучасний стан та пріоритети розвитку підприємств з виробництва та переробки продукції олійних культур. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suchasniy-stan> (дата звернення: 13.01.2023).
17. Мазур В.А., Ткачук О.П., Яковець Л.А. Екологічна безпека зернової та

- зернобобової продукції: монографія. Вінниця: ВНАУ, 2020. 442 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/25393.pdf>. (дата звернення: 21.12.2022).
- 18.Олексій Орлов. Топ чинників, які лімітують врожайність соняшнику URL: <https://www.agronom.com.ua/top-chynnykiv-yaki-limituyut-vrozhajnist-sonya/shnyku/> (дата звернення: 28.12.2022).
 - 19.Олійник Т.Г. Економічна ефективність виробництва соняшнику та шляхи її підвищення в аграрних підприємствах Баштанського району. *Агросвіт*. 2019. № 6. С. 10–14. URL: [10.32702/2306-6792.2019.6.10](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.6.10) (дата звернення: 11.04.2023).
 - 20.Особливості технології вирощування соняшнику. AgroPortal. 15.02. 2021. URL: <https://agroportal.ua/ru/search?q=15%20k.njuj%202021> (дата звернення: 14.01.2023).
 - 21.Паламарчук В.Д., Підлубний В.Ф. Продуктивність гібридів соняшнику залежно від елементів технології вирощування. *Сільське господарство та лісівництво*. 2021. № 3 (22). С. 29–44. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/29969.pdf>. (дата звернення: 21.12.2022).
 - 22.Петришин Л. Економічна поведінка сільськогосподарських підприємств у мінливому середовищі розвитку: монографія. Львів: Сполом, 2021. 442 с.
 - 23.Посівні площі України у 2023 році переорієнтують на олійні культури. *Укрінформ*. 08.01.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3648517-posivni-plosi-ukraini-u-2023> (дата звернення: 22.01.2023).
 - 24.Россоха В.В., Нечипоренко О.М. Прогнозування економічної ефективності сільськогосподарського підприємства: можливості і обмеження. *Агросвіт*. No 1, 2023. С. 3–9. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec6a9d91-d666-4a5c-bf89-52edff7948a8/content>. (дата звернення: 14.01.2023).
 - 25.Рудік Н.М. Особливості формування та перспективи розвитку ринку олійно-жирової продукції. *Агросвіт*. 2019. № 24. С. 59–65. URL: [10.32702/2306-6792.2019.24.59](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.24.59). (дата звернення: 21.12.2022).
 - 26.Сас Л.С. Показники ефективності процесу технологічного оновлення

- виробництва сільськогосподарських підприємств як складова частина їх інноваційного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 17(2), 2018. С. 70–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_17%282%29_17. (дата звернення: 21.12.2022).
27. Своя ніша: що отримують та чим ризикують фермери, сіючи високоолеїновий соняшник. URL: <https://fenix-agro.com/opinion/85>. (дата звернення: 16.01.2022).
28. Сумо/експрес – технологія вирощування соняшника на 2023. 06.06.2023 Техпромсвіт. URL: <https://tehpromsvit-tm.com/%D1%81%D1%83%D0BC> (дата звернення: 11.08.2023).
29. Технологія виробництва олій. *Масляна*. URL: <http://www.maslyana.com/%D1%82%D0%B5%D> (дата звернення: 14.01.2023).
30. Ткачук О.П., Бондарук Н.В. Фактори інтенсифікації та екологізації вирощування соняшнику. *Аграрні інновації*. 2023. № 18. С. 120–127. URL: <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php> (дата звернення: 28.10.2023).
31. Українські аграрії намолотили перший мільйон тонн соняшника з врожайністю 20,8 ц/га. LATIFUNDIST. 15 вересня 2023. URL: <https://latifundist.com/novosti/62606> (дата звернення: 24.10.2023).
32. Чехова І.В., Чехов С.А. Теоретичні основи функціонування вітчизняного ринку олійних культур. *Економічний простір*. 2018. № 134. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2018_134_8. (дата звернення: 21.12.2022).
33. Шарковська С.О. Підвищення економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Київської області. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7-8. С. 68–72. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/316/378>. (дата звернення: 14.01.2023).
34. Юркевич Є.О., Валентюк Н.О., Когут І.М., Євич В.С. Високоолеїновий соняшник – інноваційний шлях подальшого сталого розвитку органічного землеробства Південного регіону та збереження родючості ґрунтів. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 125. С. 104–111. URL:

- <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/13456789/.pdf> (дата звернення: 14.01.2023).
35. Як впливає удобрення на урожайність соняшнику? *Агробізнес сьогодні*. 01 серпня 2017. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/808-ia> (дата звернення: 21.12.2022).
 36. Castaño FD The sunflower crop in Argentina: past, present and potential future. 2017. OCL 25(1) D105. URL: <https://doi.org/10.1051/ocl/2017043> (дата звернення: 14.01.2023).
 37. Castro C, Leite RM (2018) Main aspects of sunflower production in Brazil. OCL 25(1) D104. URL: [10.1051/ocl/2017056](https://doi.org/10.1051/ocl/2017056) (дата звернення: 14.01.2023).
 38. Debaeke P, Casadebaig P, Langlade NB Pierre Casadebaig, Nicolas Langlade. New challenges for sunflower ideotyping in changing environments and more ecological cropping systems. OCL Oilseeds and fats crops and lipids. 2022. EDP 28:1–23. URL: <https://doi.org/10.1051/ocl/2021016> (дата звернення: 14.01.2023).
 39. Talavyria M.P. and Talavyria O.M. Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*. 2015. vol. 3. no. 3. pp. 147–149.
 40. Talavyria M.P., Lyamar V.V., Baidala V.V. and Holub R.T. Approaches to the definition of production determinants of bio-oriented economy. *Economy of the Agroindustrial Complex International Scientific and Production Magazine*, 2016, no. 7., pp. 39–44.
 41. Герасимець А.Г., Андрющенко І.О. Сучасні тенденції ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка, облік, фінанси та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. (Кропивницький, 28 листопада 2023 р.): у 2 ч. Кропивницький: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. 67 с. С.22–27.
 42. Герасимець А.Г., Луговий В.О. Сучасні тенденції виробництва насіння соняшнику в фермерському господарстві. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Кропивницький, 29 листопада 2023 р.): у 3 ч.